

Woordenschat of Woordengat



Naam: Ellen Huizinga

Studentnummer: 2087203

Master Special Educational Needs (M SEN)

Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: POD1

Begeleid door: C. Laponder

Datum: Mei 2011

Samenvatting

Het hebben van een ruime woordenschat is een voorwaarde voor een goede taalontwikkeling. Bovendien is het hebben van een grote woordenschat van groot belang voor een succesvolle schoolcarrière. Dat is wetenschappelijk voldoende aangetoond. Op de basisscholen waar ik werk, wordt er in de groepen 3 met Veilig leren lezen als methode voor het taal-leesonderwijs gewerkt. Dit is een methode waarin het leren lezen centraal staat. Nu is gebleken dat de methode Veilig leren lezen geen voldoende aanbod heeft van nieuwe woorden. Bovendien is de aanpak van woordenschatuitbreiding wat in de methode verborgen waardoor het aanbod van goed woordenschatonderwijs in groep 3 onder druk staat.

Het uitzoeken van passende woordenschatlessen om het woordengat op te lossen was aanleiding tot dit onderzoek.

In groepen 1 en 2 wordt dagelijks veel aandacht besteed aan het leren van nieuwe woorden. Daarvoor wordt letterlijk alles uit de kast gehaald. De klas wordt in een bepaald thema ingericht, voorwerpen worden erbij gehaald, boeken voorgelezen, gedigitaliseerd, verteltafels enzovoort. In groep 3 is er echter een ander speerpunt waar aan gewerkt wordt namelijk het leren lezen. Daarnaast wordt het rekenen als vak toegevoegd. De manier van lesgeven is anders dan in de eerste twee jaren en daarbij valt het leren van nieuwe woorden wat weg. Goed woordenschatonderwijs is niet alleen maar uitleg geven van woorden, er komt meer bij kijken.

Het onderzoek is uitgevoerd op een van de basisscholen waar ik werk in groep 3.

De opzet van dit onderzoek was gericht op het ontwerpen van woordenschatlessen.

Gedurende het onderzoek kwam ik tot een ander inzicht. In mijn conclusie wordt dit nader toegelicht.

Inhoudsopgave:

Samenvatting	
Inhoudsopgave	
Hoofdstuk 1 Inleiding	4
1.1 Verlegenheidsituatie	4
1.2 Onderzoeksvraag	5
1.3 Doel van het onderzoek	5
1.4 Doel in het onderzoek	5
1.5 Deel- en praktijkvragen	5
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	7
2.1 Vooraf	7
2.2 Wat is een woord?	7
2.3 Woordkennis	8
2.4 Hoe woordenschat uit te breiden	10
2.4.1 Hoe maken jonge kinderen zich woorden eigen?	10
2.4.2 Wat is de beste strategie om nieuwe woorden aan te leren?	11
2.4.3 Welke woorden bied je aan, hoe selecteer je woorden?	13
2.5 Hoe gaat de methode Veilig leren lezen met woordenschatontwikkeling om?	14
2.6 Leerkrachtcompetenties	15
2.7 Samenvatting	15
Hoofdstuk 3 Opzet en verantwoording	17
3.1 Aanleiding tot het onderzoek	17
3.2 Doel in het onderzoek	17
3.3 Doelgroep van het onderzoek	17
3.4 Procedure van het onderzoek	18
3.5 Onderzoeksinstrumenten	20
3.5.1 Meten van woordenschat	20
Hoofdstuk 4 Data presentatie en resultaten	21
4.1 Inleiding	21
4.2 Data	21
4.2.1 Vergelijking van de aanpak van Taal actief Woordenschat en de aanpak in groep 1 en 2	22
4.2.2 Ervaringen van de woordenschatlessen	23
Hoofdstuk 5 Data-analyse	26
5.1 Data-analyses op basis van de observaties	27
5.2 Analyse aanpak groep 2 en aanpak Taal actief Woordenschat	27
5.3 Analyse van de ervaringen van de lessen woordenschat groep 3	27
Hoofdstuk 6 Conclusies	28
6.1 Literatuurvragen	28
6.2 Conclusies	29
6.2.1 Een goede aansluiting woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 met groep 4	30
Literatuur	33
Bijlagen	

Hoofdstuk 1 Inleiding

Sinds 1995 werk ik als leerkracht en vanaf 2007 als intern begeleider op een kleine openbare basisschool in Hardenberg. De school telt op dit moment 60 leerlingen, die verdeeld zijn over 4 klassen. Ik werk op het ogenblik een ochtend in de week op deze school, daarnaast werk ik nog op twee andere openbare scholen, een school in Balkbrug met 140 leerlingen en een school in Coevorden met 225 leerlingen. Drie scholen met een verschillende populatie, waarbij de scholen in Hardenberg en Coevorden meer dan 19% leerlingen met een leerling-gewicht hebben (inspectienorm). Voor deze laatstgenoemde scholen moet er een taalbeleidsplan zijn. De school in Coevorden heeft het taalbeleidsplan bijna klaar maar de school in Hardenberg moet daar nog mee beginnen. Met het in kaart brengen van het taal/leesonderwijs op laatstgenoemde school is er een basis voor een effectief beleid zodat alle leerlingen optimaal van het taal-leesonderwijs profiteren. Alle leerlingen moeten een goede taalvaardigheid hebben als ze de basisschool verlaten zodat ze zich in het voortgezet onderwijs en later in de maatschappij goed kunnen redden.

Mijn onderwerp voor het praktijkonderzoek was in eerste instantie het opstellen van een taal-leesbeleidsplan voor de school in Hardenberg. Aangezien dat onderwerp zo omvangrijk is, zo veel omvattend, heb ik er voor gekozen een klein onderwerp uit het taal-leesbeleidsplan te nemen. De leerkrachten hebben een quickscan taal-lezen in gevuld. Na de analyse van de quickscan, heb ik een lijst met acties gemaakt. Uit deze acties heb ik woordenschatonderwijs in groep 3 als onderwerp voor het onderzoek gekozen. Ik heb specifiek voor dit onderwerp gekozen omdat gebleken is dat in juist deze groep te weinig gericht aanbod is.

1.1 Verlegenheidsituatie

Wil een leerling zich taalvaardig kunnen redden in de maatschappij is een uitgebreide woordenschat van doorslaggevend belang. Met een uitgebreide woordenschat gaat het lezen makkelijker, je begrijpt teksten sneller, en ook het voeren van gesprekken en het begrijpen van wat een ander zegt gaat beter. Het ontbreken van een goede woordenschat is een van de oorzaken van dat kinderen uit risicogroepen dikwijls mislukken in het onderwijs. Ze hebben onvoldoende woordkennis om teksten te kunnen begrijpen. Vooral voor kinderen uit taalarme milieus is de woordenschat vaak een groot probleem (Vernooij, 2006). Door de afname van de Citotoetsen Woordenschat in de groepen 3 tot en met 5 hebben we zicht op hoe groot de woordenschat van de leerlingen is. Uit deze toetsen blijkt dat veel leerlingen een kleine woordenschat hebben.

Op dit moment werken we in de groepen 1 en 2 heel gericht aan woordenschat. De leerkracht van groep 1 en 2 heeft een Vversterk scholing gehad en ze heeft zich enorm verdiept in het uitbreiden van woordenschat bij risicovolle kleuters. Vversterk is een landelijk project voor kwaliteitsverhoging van voor- en vroegsschoolse educatie (VVE). Het programma omvat nascholing onder andere aan leidsters van peuterspeelzalen en kinderopvang en leerkrachten. Het programma wordt gefinancierd door het Ministerie van OCW. Van de beschikbaar gestelde subsidie heeft de leerkracht veel materiaal aangeschaft waar in de kleutergroepen intensief mee gewerkt wordt. Zo is er een praathuis, er is materiaal per thema voor de huishoek, er zijn digitale prentenboeken, boeken, een vertelkastje en nog veel meer materiaal. In de groepen 4 tot en met 8 werken we met de taalmethode Taal actief Woordenschat en sinds schooljaar 2009-2010 gebruiken we ook de woordenschatlijn van deze methode. Daarnaast is er dagelijks voor de groepen 4 tot en met 8 van 10.30 tot 11.00 uur technisch lezen. De leerlingen die leeszak zijn krijgen dagelijks

leesinstructie middels de Ralfimethodiek en de overige leerlingen lezen met de methode Estafette of, bij een goed leesniveau, gaan stillezen.

In groep 3 gaat de meeste aandacht uit naar het leren lezen en schrijven. Het leren lezen kost zoveel tijd dat er voor andere taalactiviteiten maar weinig tijd overblijft.

De methode Veilig Leren Lezen wordt voor het aanvankelijk leesonderwijs gebruikt.

Veilig Leren Lezen biedt in een schooljaar 250 nieuwe woorden aan. Dit is echter niet genoeg. We hebben een hiaat in ons woordenschatonderwijs in groep 3. De vraag is nu hoe een goed en voldoende woordenschatonderwijs in groep 3 kan worden aangeboden, zodat er een doorgaande leerlijn woordenschat vanaf de kleutergroepen tot en met groep 8 is.

De resultaten van het onderzoek wil ik niet alleen gebruiken voor deze school maar ook op beide andere scholen waar ik werk.

1.2 Onderzoeksvraag

Hoe kunnen we het tekort in woordenschataanbod in groep 3 opheffen?

1.3 Doel van het onderzoek

Met dit onderzoek wil ik de leerkrachten kunnen voorlichten over het belang van een goede aansluiting voor woordenschat van groep 2 naar groep 3 en van groep 3 naar groep 4.

Daarbij kan ik de leerkracht van groep 3 begeleiden in het geven van een goed aanbod woordenschat, dat een brug slaat tussen de leerlijnen woordenschat van groepen 2 en 4.

1.4 Doel in het onderzoek

De beoogde situatie is dat er vanuit literatuuronderzoek op het gebied van woordenschatuitbreiding in groep 3, er een goed aanbod aan woordenschatonderwijs in deze groep is. Met als gevolg dat de resultaten van de Citotoetsen Woordenschat en van de methodetoetsen Taal actief Woordenschat op of boven het landelijk gemiddelde liggen. De leerlingen hebben een voldoende woordenschat. Er is een doorgaande woordenschatleerlijn van groep 2 tot en met 4.

1.5 Deel- en praktijkvragen

Om tot een effectief en verantwoord onderzoek te komen is er een aantal deelvragen en praktijkvragen geformuleerd.

Deelvragen:

Wat zegt de (internationale) literatuur over woordenschatonderwijs en in het bijzonder over woordenschatonderwijs aan leerlingen van 6 à 7 jaar oud (groep 3 van de basisschool).

- Hoe groot is de woordenschat gemiddeld aan het eind van groep 3?
- Hoeveel woorden moeten er worden aangeboden in groep 3?
- Wat is de meest effectieve aanpak om nieuwe woorden aan te bieden?
- Welke aanpak werkt het best?
- Hoe kunnen we zorgen voor een goede aansluiting van het woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 naar groep 4?

Praktijkvragen:

- Hoe biedt de leerkracht van groep 1 en 2 woorden aan en is die aanpak bruikbaar voor groep 3?
- Komt de aanpak die de leerkracht van de kleuters toepast overeen met de aanpak die in de methode van Taal actief Woordenschat wordt gebruikt?

Het onderzoek is een ontwerpgericht onderzoek. Het onderzoek zal uit vier fasen bestaan: probleemanalyse, ontwerp, beproeving en kennisconstructie (Harinck, 2009).

Ik ga de leerkracht van groep 1/2 vragen stellen over het aanbod woordenschat-uitbreiding in groep 2: wat heeft ze daar bij nodig, welke didactiek gebruikt ze en hoeveel tijd en welke middelen ze daarvoor nodig heeft?

De methode Taal actief Woordenschat wordt geanalyseerd op didactiek: komt die overeen met wat er aan lesaanbod geboden wordt in groep 1 en 2?

In overleg met de leerkracht van groep 3 worden er lessen uitgeprobeerd en worden de ervaringen gedeeld met de teamleden van de school.

Indien de ervaringen goed zijn wordt de leerlijn woordenschat voor groep 3 beschreven.

Indien de ervaringen niet als goed worden bestempeld gaan we verder met het uitproberen van lessen op een andere wijze.

Zo gaan we verder totdat we een passende manier hebben gevonden om woordenschatonderwijs aan te bieden in groep 3.

Ik ga de triangulatie inzetten door de resultaten van de leerlingen te beoordelen met mijn collega van groep 3, en verder worden de andere collega's ook betrokken bij dit onderzoek door het te bespreken in de teamvergadering. De critical friends van de opleiding worden geraadpleegd.

Daarnaast ga ik literatuuronderzoek doen.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader.

2.1 Vooraf

Woordkennis is van groot belang voor het leren (Vernooij, 2006). Het is cruciaal dat leerlingen de woorden die in het onderwijs gebruikt worden, begrijpen. Woordkennis is nodig om boeken te kunnen lezen. Het speelt een rol bij alle vakken in het onderwijs, dus ook bij vakken als rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis en biologie.

Volgens Vernooij is woordenschat verbonden met iemands succes op school. Woordenschat speelt een belangrijke rol bij het leren lezen en het speelt een belangrijke rol bij het begrijpend lezen.

Onderzoek heeft aangetoond dat bij kinderen met een lage woordenschat het schoolsucces veel minder is. Kinderen uit een taalarm milieu hebben aan het begin van hun schoolloopbaan een achterstand, die al moeilijk in te halen is. Het is daarom van groot belang om de achterstand niet te vergroten, maar juist te verkleinen door vanaf binnenkomst in groep 1 van de basisschool veel aandacht te geven aan de woordenschatontwikkeling.

Volgens Van den Nulft en Verhallen is inzetten op woordenschatonderwijs het beste wat je als leerkracht kan doen voor je leerlingen (Verhallen, 2009). De effecten van het intensiveren en systematisch aanpakken van woordenschatonderwijs zijn dat leerlingen beter in staat zijn de lessen te volgen omdat ze meer kennis hebben van woorden. Ze kunnen de leerstof dan veel beter opnemen. Daarbij kunnen ze, doordat ze meer woordkennis hebben, hun ideeën en gedachten beter verwoorden.

De school waar dit onderzoek plaatsheeft, staat in een overwegend landelijk gebied en betreft haar leerlingen uit een taalarm milieu. Veel leerlingen hebben als gevolg daarvan een kleine woordenschat. De aandacht voor de uitbreiding van woordenschat heeft daarom de prioriteit.

2.2 Wat is een woord?

Wat is nou precies een woord? Iedereen weet wel wat er bedoeld wordt met wat een woord is. Maar om nu een definitie te geven van wat een woord is, dat ligt wel wat moeilijker. In geschreven vorm is een woord duidelijk herkenbaar omdat we tussen woorden ruimtes open laten zodat het woord te herkennen is.

Woorden hebben een betekenis en kunnen geleerd worden. Een woord kan meerdere betekenissen hebben. Een woord kan meerdere verschijningsvormen hebben, zoals koud en kouwelijk, liefde en liefdevol. Je hoeft een woord als liefdevol niet extra te leren als je het woord liefde al kent. Je kunt dat zelf bedenken en het wijkt niet veel af van de betekenis van liefde.

We hebben in de samenleving met elkaar afspraken gemaakt dat bepaalde woorden een bepaalde betekenis hebben. Het is een stilzwijgende overeenkomst die we met elkaar gemaakt hebben. Stilzwijgende afspraken over woorden zie je onder andere terug in kleinere gemeenschappen binnen een gemeenschap. Zo gebruiken bepaalde jongeren groepen onderling weer heel andere woorden dan in de rest van het land.

Verhallen en Verhallen vinden dat je bij woordenschatonderwijs op de vraag 'Wat is een woord?' moet uitgaan van de leerlast (Verhallen, 1994). Je moet de afweging maken welke woorden voor de leerlingen nieuw zijn. Welke woorden moet je ze dus leren.

Zij beantwoorden op de vraag 'Wat is een woord?' als volgt:

Een woord bestaat uit een woordvorm en een betekenis.

De koppeling tussen een bepaalde vorm en een bepaalde betekenis is in principe willekeurig en conventioneel.

Er zijn woordvormingsregels waardoor bepaalde woorden volgens regelmatige patronen zijn opgebouwd. Daardoor hoeven niet alle aparte samenstellingen apart te worden aangeleerd. Ze geven de volgende opsomming:

- een ongeleed woord
- een afgeleid woord
- een samengesteld woord
- een zelfstandig naamwoord met het bijbehorend lidwoord
- een werkwoord met het vaste voorzetsel
- een scheidbaar samengesteld werkwoord
- een vaste woordgroep in de functie van bijwoorden en in de functie van naamwoorden en als werkwoordelijke uitdrukkingen
- routine-uitingen in conversaties
- vaste uitdrukkingen/idiomatische uitdrukkingen
- spreekwoorden en gezegden
- collocaties (samen voorkomende maar niet vaste woordcombinaties)

In groep 3 gaat het nog voornamelijk om nieuw te verwerven woorden uit de opsomming punten 1 tot en met 5.

2.3 Woordkennis

Hoeveel woorden kennen Nederlandse kinderen?

Wanneer een kleuter op 4 jarige leeftijd op de basisschool komt dan heeft het een woordenschat van gemiddeld 3000 woorden.

Tot het 6de jaar leert het kind de betekenis van de meeste woorden op een indirecte manier door dagelijkse ervaringen met het gesproken en geschreven taal. Totdat het kind leert lezen, leert het woorden door de omgeving: ouders die praten, voorlezen, door de dagelijkse dingen te benoemen. Een kind in een taalrijke omgeving met hoogopgeleide ouders hoort meer woorden (2153 woorden) per uur dan kinderen uit lager sociale milieus (615 tot 1251) (Vernooij, december 2007/januari 2008). Kinderen komen daardoor met een verschillend niveau de school binnen.

Intelligentie speelt bij het leren van woorden een rol en bij de mate van het kunnen begrijpen van een tekst. De relatie tussen woordkennis en het begrijpend kunnen lezen is de intelligentie van een leerling. (Stahl, 1999).

Als we alle kinderen een grotere woordenschat meegeven (door gericht woorden aan te bieden) dan heeft dat effect op het begrijpen van teksten.

Op school leren de leerlingen duizenden woorden, want aan het eind van de basisschool hebben de kinderen een woordenschat van ongeveer 17.000 woorden.

In onderstaande tabel is te zien hoe groot de omvang is van woordenschat van Nederlandse kinderen in het basisonderwijs (Verhallen, 2009):

4jr	6jr	8jr	10 jr	12 jr
3000	4500	6000	11.000	17.000

Kinderen leren veel woorden automatisch door te lezen, gesprekken te voeren met anderen, of door naar anderen te luisteren. Wetenschappers hebben aangetoond dat veel woorden worden geleerd door te lezen. Tijdens het lezen breiden we onze woordenschat vanzelf uit.

Stahl heeft berekend welk effect lezen op de woordenschat heeft (Stahl, 1999): als een leerling van negen à tien jaar elke dag een uur leest (zowel in als buiten school), en dat vijf dagen per week, dan heeft het in een jaar 2.250.000 woorden gelezen. Als 2 tot 5% van deze woorden onbekend zijn, dan is het kind 45.000 tot 1.125.000 onbekende woorden tegengekomen. Uit ander onderzoek is gebleken dat kinderen tussen 5% en 10% van voorheen onbekende woorden leren bij het lezen. Wat betekent dat ze jaarlijks 2.250 woorden uit de context leren.

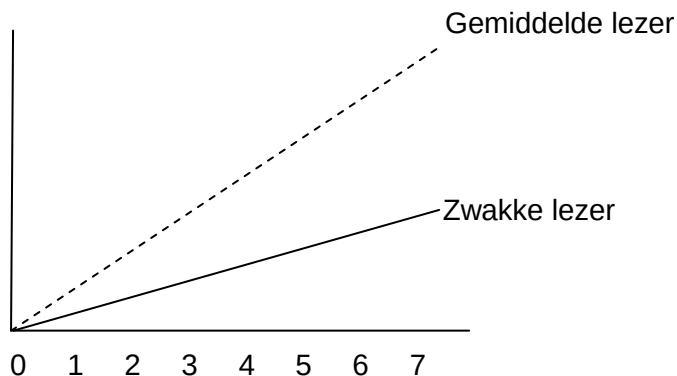
Volgens Amerikaanse wetenschappers kan het onderwijs de woordenschat van kinderen vergroten. Het is echter van groot belang dat dat zo vroeg mogelijk op school gebeurt.

Op twee manieren kan dit goed gebeuren (Vernooij, december 2007/januari 2008):

- besteed in de begingroepen veel aandacht aan woordenschat en dan met name op expliciete wijze
- leer kinderen goed lezen; de meeste woordenschat wordt door lezen verworven

Stahl heeft het in dit verband over het Matthew Effect (ontwikkeld door Stanovich): zwakke lezers lezen minder dan goede lezers en daardoor wordt het gat tussen goede en slechte lezers in absolute aantallen woorden steeds groter tijdens de schoolperiode (Stahl, 1999). Woordenschatverwerving is namelijk cumulatief. Hoe groter de woordenschat is, des te makkelijker is het om meer woorden erbij te leren (Verhallen, Rezulto, opgeroepen op maart 22, 2011).

In een tabel als volgt weergegeven (Stahl, 1999)



Kinderen die starten in groep 3 hebben te weinig leesvaardigheid om voldoende nieuwe woorden te leren uit het lezen. Daarom is het, net als in de kleutergroepen, van belang om een groot aanbod te hebben van nieuwe woorden. Dit kan door dagelijks voor te lezen zowel op school als thuis en daarnaast gericht aan het werk te gaan met woordenschatuitbreiding. In groep 1 en 2 wordt er bij ons op school veel gericht aandacht besteed aan de woordenschatuitbreiding. In schooljaar 2009-2010 heeft de school de woordenschatlijn van de methode Taal actief Woordenschat aangeschaft omdat we in de resultaten van de begripend lezen toetsen van Cito zwak scoren. Het aanbod in groep 3 is nog niet voldoende omdat we alleen Veilig leren lezen gebruiken.

2.4 Hoe woordenschat uit te breiden

Voor leerlingen uit de groepen 1 tot en met 4 moet er gericht aandacht geschonken worden aan functionele woordenschat die nodig zijn voor de kennisgebieden in de hogere groepen (Vernooij, december 2007/januari 2008).

2.4.1 Hoe maken jonge kinderen zich woorden eigen?

Woordenschatinstructie is een voortdurend, doorlopend proces.

Vanaf de babytijd start de woordenschatontwikkeling. Een peuter koppelt een woord eerst aan een ding of aan een gebeurtenis. Woorden worden gelabeld, de kennis van zo'n woord is dan verder nog maar heel beperkt.

Doordat een bepaald woord in meerdere situaties en aan meerdere objecten gekoppeld wordt, wordt de betekenis van een woord verdiept. Bovendien leert het kind meerdere woorden te koppelen aan het eerst geleerde woord, daarmee wordt de betekenis uitgebreid. Dit gebeurt allemaal door met kinderen te praten, ze voor te lezen, te laten spelen met anderen, alles gebeurt als het ware vanzelf. De thuissituatie van kinderen is bepalend, in het ene gezin wordt er veel taal aangeboden en in het andere gezin is er weinig taal.

Kinderen die in een taalrijke omgeving, onder gunstige omstandigheden, opgroeien pikken meer woorden op. Maar kinderen uit een taalarm milieu of kinderen waarvoor Nederlands een tweede taal is, groeien niet op in die gunstige omstandigheden en zij lopen meer risico op een taalachterstand (Vernooij, december 2007/januari 2008).

Zij kunnen heel veel woorden leren maar daarvoor moeten wel goede omstandigheden worden geschapen. Zodra de kinderen naar school gaan is het daarom belangrijk dat er direct aan taalverwerving, woordenschat wordt gewerkt.

Woorden worden gecategoriseerd. Een woord krijgt steeds meer betekenisaspecten, een woord kan meerdere betekenissen hebben. In de loop van de tijd krijgt de woordkennis meer gradaties. Je leert steeds meer over een woord (Verhallen, 2009).

Doordat er steeds meer woordkennis is zullen steeds meer woorden aan elkaar gekoppeld worden.

Dat is wat we in het woordenschatonderwijs steeds moeten doen. Nieuwe woorden koppelen aan reeds bekende woorden. Zo krijg je rondom een woord een heel web van woorden die met elkaar in relatie staan.

Verhallen spreekt hier over verbreding (steeds meer woorden) en verdieping (steeds meer nieuwe relaties met andere woorden) van de woordenschat (Verhallen, 2009).

Steeds wordt er ordening aangebracht in de woorden die we kennen en leren. Dit kan ook omdat kinderen steeds meer te maken krijgen met abstractere begrippen. Bijvoorbeeld; bloemen: hyacint, tulp, roos, of huisdieren: honden: teckel, bouvier, jack russel, enz. Er ontstaan hiërarchische relaties. Veel van deze betekenisrelaties leer je op school.

Kinderen van 6 tot 8 jaar leren in twee jaar ongeveer 1500 nieuwe woorden (Verhallen, 2009). Het is niet doenlijk als leerkracht deze woorden te bespreken en aan te bieden. Dat is ook niet nodig omdat veel woorden vanzelf geleerd worden.

Stahl heeft aangetoond dat 300-500 woorden per jaar gericht aangeleerd kunnen worden door directe instructie. Dat komt dan neer op ongeveer 8 tot 10 woorden per week (Stahl, 1999).

In Nederland zijn er projecten om jonge kinderen zo vroeg mogelijk (voorschools) met taal in aanraking te laten komen. Dit gebeurt in steden waar veel anderstaligen zijn maar ook in plekken die taalarm zijn, bijvoorbeeld in Oost-Groningen, en landelijk gelegen plaatsen als

Hardenberg met taalzwakke buurten. Vanuit het ministerie zijn er op dit moment voorstellen om kinderen vervroegd naar school te laten gaan, zodat er gericht gewerkt wordt aan taalstimulering.

Onze school heeft voor de groepen 1 en 2 deelgenomen aan een taalstimuleringsproject, het VVE. De leerkracht heeft cursussen gevolgd en heeft een flink budget gehad om een taalrijke klasseomgeving te creëren. Er zijn voor de onderbouw veel materialen aanwezig. Door de cursus is de leerkracht gericht aan de slag gegaan met woorden en ze gebruikt bij haar aanbod de Viertakt aanpak van Marianne Verhallen.

2.4.2 Wat is de beste strategie om nieuwe woorden aan te leren?

We hebben al gezien dat veel woorden worden geleerd door te lezen. Maar groep 3 leerlingen hebben nog onvoldoende leesvaardigheid om uit de teksten die ze lezen voldoende woordenschat op te bouwen (zie Stahl). In groep 3 moet er een gericht aanbod van woorden zijn. De woorden moeten worden geïnstrueerd.

Het is belangrijk om variaties in de instructies in te bouwen.

Stahl deelt de instructie in drie onderdelen (Stahl, 1999):

- definitie en context informatie
- betrek de kinderen actief in het gebruiken van nieuwe woorden bij bekende informatie
- discussieer over nieuwe woordbetekenissen

Stahl geeft hierbij wel aan dat je goed moet bekijken welke woorden je aanbiedt. Als je namelijk woorden bespreekt die in een tekst minder van belang zijn, gaan de leerlingen zich focussen op bijzaken. Voor het begrip van een tekst is dat niet goed.

Vernooij haalt in zijn artikel The National Reading Panel aan waarin wordt gesteld dat er niet één aanpak is maar dat er meerdere aanpakken voor woordenschatontwikkeling gewenst zijn (Vernooij, december 2007/januari 2008):

- directe instructie
- herhaling
- veelvuldig confronteren met nieuwe woorden
- woorden in context plaatsen
- actieve betrokkenheid bij leerlingen creëren
- gebruik maken van multimedia

The National Reading Panel is uitgebreider met de strategieën maar promoot niet één bepaalde aanpak terwijl Stahl vasthoudt aan de drie onderdelen in de instructie.

Ook Beck e.a. heeft drie kenmerken waaraan de instructie moet voldoen (Beck, 2002):

- woorden frequent aan de orde laten komen (acht à tien keer aan de orde laten komen)
- rijke instructie: leerlingen moeten actief nadenken over de betekenis en verbanden tussen woorden
- het toepassen van nieuwe woorden buiten de schoolse situatie.

Voor de ontwikkeling van woordenschat is het van belang dat leerkrachten en ouders voorlezen. Daarbij is het wel belangrijk dat er expliciet uitleg gegeven wordt, aandacht geschonken wordt aan nieuwe woorden anders heeft het voorlezen te weinig effect op de woordenschatontwikkeling.

Vernooij spreekt over impliciete en expliciete aanpak in de instructie (Vernooij, december 2007/januari 2008):

- impliciete aanpak: voorlezen, veel lezen over een bepaald onderwerp en een taalrijke omgeving (praten en discussiëren)
- expliciete aanpak: specifieke woorden behandelen, ontwikkelen van woordbewustzijn, strategieën voor het leren van onbekende woorden.

Beide aanpakken kunnen in elkaar overlopen bijvoorbeeld tijdens het voorlezen als daarbij woorden besproken en aangeleerd worden.

De expliciete aandacht voor woordenschat moet aan een aantal voorwaarden voldoen: directe instructie, voorbeelden geven, erover praten, het woord regelmatig laten terugkomen, gebruik maken van illustratiemateriaal, bewegende beelden, digibord.

Vernooij geeft hierbij aan dat het erg belangrijk is dat de leerling de context goed begrijpt.

Want alleen dan ben je in staat nieuwe woorden te leren. Een leerkracht moet dan ook goed op de hoogte zijn van het niveau van zijn leerlingen!

In de literatuur wordt aangegeven dat niet één bepaald programma de beste aanpak biedt.

Alle genoemde bronnen gaan ervan uit dat nieuwe woorden in context moeten worden aangeboden en dat de leerlingen actief bij het verwerven van de woorden betrokken moeten zijn. Ook is uit onderzoek naar voren gekomen dat het belangrijk is dat leerlingen nieuwe woorden een aantal keren moeten horen en toepassen voordat ze zich die woorden eigen maken. Robuuste instructie met veel herhaling heeft het meeste leereffect, de woorden dienen expliciet te worden uitgelegd.

Om te weten aan welke woorden aandacht geschonken moet worden, hebben Pikulski en Templeton 4 niveaus van woorden benoemd (Pikulski, opgeroepen op januari 16, 2011):

- niveau 1: woorden die dagelijks gebruikt worden in gesprekken
- niveau 2: woorden die je leert door te lezen of door instructie
- niveau 3: woorden die in een bepaalde studie of interesse, werk voorkomen (vakjargon)
- niveau 4: woorden die zelden voorkomen

Voor de leerkracht van groep 3 zijn niveaus 2 en 3 van belang. Voor jongere leerlingen is niveau 1 ook nog van belang.

Van den Nulft en Verhallen hebben voor woordenschatinstructie de Viertakt ontwikkeld (Verhallen, 2009).

Wat houdt Viertakt in?

Zoals het woord al zegt bestaat Viertakt uit vier onderdelen:

- Voorbewerken: het koppelen van een woord aan bestaande kennis (het 'lekker' maken)
- Semantiseren: de betekenis wordt uitgelegd, van meerdere kanten.
- Consolideren: het woord vastzetten in je hoofd door op verschillende manieren het woord toe te passen.
- Controleren: bekijft het woord? Kan het actief en juist gebruikt worden?

Voor het semantiseren hanteert Verhallen de drie uitjes, **uitbeelden**, **uitleggen** en **uitbreiden**.

Uitbeelden: bij het semantiseren is het belangrijk om de nieuwe woorden zoveel mogelijk visueel te maken. Het beeld van een leerkracht die aan het 'jatten' is blijft bij een leerling altijd op het netvlies zitten, terwijl een omstandige omschrijving van het woord zo weer vergeten is. Het vraagt van de leerkracht enige acteertalent.

Ook plaatjes zijn goede ondersteuning bij het uitleggen.

Uitleggen: de talige omschrijving van het woord. Het woord wordt nu breder uitgelegd, in meerdere situaties omschreven. Het is belangrijk het woord veelvuldig te gebruiken en te accentueren. Alleen de belangrijkste betekenisaspecten worden genoemd, want te veel informatie geeft ruis, en dan onthoudt de leerling het woord niet goed.

Uitbreiden: woorden staan meestal niet alleen, maar ze horen vaak in een context bij andere woorden. De woordclusters zorgen ervoor dat de betekenissen door de verbindingen tussen de woorden beter tot hun recht komen. Zo zijn er tegenstellingen (bij hard denk je ook aan zacht, wit aan zwart, enz.) die tegelijkertijd aangeleerd kunnen worden. De tegenstellingen worden niet alleen uitgelegd, maar ook de relaties met andere woorden die bij een cluster horen. Het koppelen van het woord aan andere woorden met betekenisverbindingen.

In een woordenschatles worden de uitjes afwisselend en verstrengeld toegepast.

De leerkracht is een zeer belangrijke factor voor het enthousiasmeren van leerlingen voor het leren van nieuwe woorden. De leerkracht dient "word consciousness" (woordbewustzijn) en woordplezier aan de dag te leggen. De routines die Verhallen beschrijft voor het aanleren van woorden zijn van belang, maar daarnaast dient de leerkracht er een liefde en interesse voor uit te stralen. De leerkracht moet spelen met woorden, met raadspelletjes over woorden en grapjes met woorden (van de Ven, 2011).

Omdat de methode Taal actief Woordenschat, in de groepen 4 tot en met 8 wordt gebruikt en de leerkracht van groep 1 en 2 de stappen van de Viertakt gebruikt, wil ik de instructie daarvoor onder de loep nemen.

Om de woordenschatleerlijn door te zetten lijkt het me goed om deze didactische aanpak in groep 3 toe te passen in de proeflessen.

2.4.3 Welke woorden bied je aan, hoe selecteer je woorden?

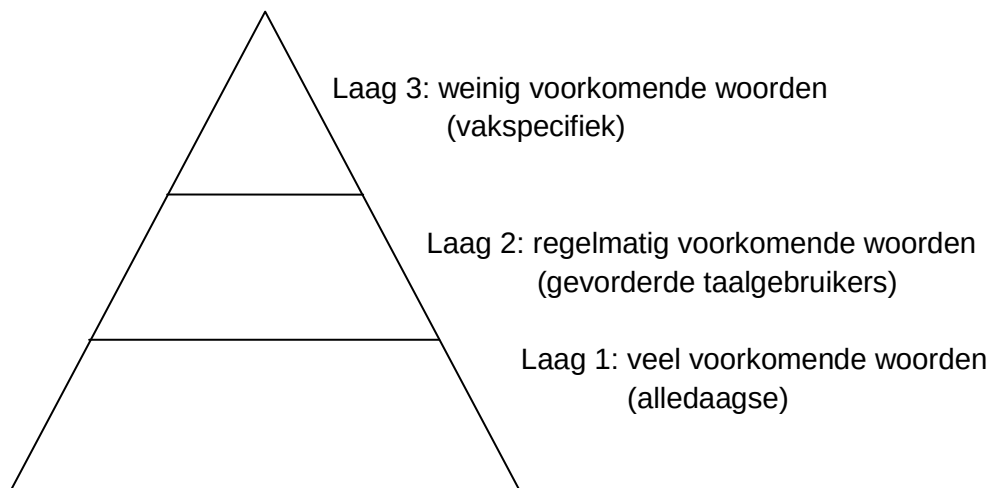
Voor het aanbod en selectie van woorden hanteert Verhallen 3 selectieregels.

1. Kies alleen die woorden die kinderen nog niet kennen en wel moeten leren.
2. Kies woorden vanuit de gedachte van netwerkopbouw en kennisverwerving: hoog inzetten. De kinderen moeten meer leren.
3. Kies woorden die zinvol zijn; dus woorden die nodig zijn om de context te begrijpen.

Bij selectieregel 3 moet er niet alleen gelet worden op de lescontext maar ook op de woordenschatuitbreiding in het algemeen. Het nut van de woorden die weinig voorkomen moet daarbij bekenen worden. Zijn ze van belang om een uitleg, om schooltaal te begrijpen? Is het van belang een woord te kennen om mee te kunnen praten over een bepaald onderwerp?

Ook Beck e.a. onderscheiden vergelijkbare selectieregels. Zij hebben een schema ontwikkeld waarin de woorden in frequentie worden geplaatst:

Piramide van Beck, McKeown en Kucan



De auteurs gaan er vanuit dat de leerkrachten de meeste woorden voor woordenschatlessen uit laag 2 halen en dat de woorden uit laag 3 vooral vakspecifiek zijn. Woorden uit laag 2 komen vooral in boeken voor, minder in de alledaagse gesproken taal. Beck e.a. gaan ervan uit, en in mindere mate Vernooij, dat leerlingen door zelf te lezen minder snel woorden uit woordgroep 2 zullen leren. Dit omdat geschreven teksten moeilijker zijn dan gesproken taal. In gesproken taal zitten meer aanwijzingen zoals intonatie en gebaren (Beck, 2002). Vernooij hecht ook groot belang aan woordenschatonderwijs, maar beklemtoont dat de woordenschat vooral door lezen vergroot wordt (Vernooij, december 2007/januari 2008). De woordenschat uit gesproken taal bedraagt slechts 4.000 woorden en de woordenschat uit geschreven taal is 500.000 woorden. Leerlingen uit de groepen 1 tot en met 4 moeten zich vooral een functionele woordenschat eigen maken (laag 1). Die dient als basis voor de latere woordenschat die uitgebreider en meer verdiept is.

2.5 Hoe gaat de methode Veilig leren lezen met woordenschatontwikkeling om?

Volgens een artikel van Wilma Stegeman van de uitgeverij Zwijsen is de woordenschatlijn in de methode Veilig leren lezen verstopt. Als de leerkracht daar niet voldoende zicht op heeft, bestaat het gevaar dat de diversiteit van het aanbod verloren gaat (Stegeman, 2008).

In de methode wordt de woordenschat altijd in de context aangeboden. Dit werd door Stahl ook als erg belangrijk aangegeven (Stahl, 1999).

Veilig leren lezen bestaat uit 12 kernen met een eigen thema met bijpassend anker en ankerverhaal. Er zijn platen bij om het verhaal te verlevendigen. Daarnaast zijn er bij sommige ankers extra praatplaten om de woorden extra uit te diepen. Dit is wat Verhallen aangeeft voor wat er moet gebeuren in het woordenschat onderwijs.

Met die platen kunnen de leerlingen over woorden praten, waardoor zij beter doorhebben in welke voor situaties ze welke woorden kunnen gebruiken. De betekenisrelaties worden daardoor voor hen duidelijker.

Elke kern bevat 20 woorden die gebruikt worden voor de woordenschatuitbreiding. De makers van Veilig leren lezen geven aan dat in de eerste twee kernen niet veel aandacht is voor woordenschat omdat tijdens deze kernen vooral de nadruk ligt op het leren lezen op zich.

In het artikel refereert Stegeman aan de Viertakt van Dirkje van der Nurft en Marianne Verhallen. Voor het lezen van het ankerverhaal worden leerlingen in de sfeer gebracht, hun

ervaringen gedeeld (voorbewerken). Tijdens het verhaal worden de (onbekende) woorden kort toegelicht (semantiseren). Dit wordt op verschillende manieren gedaan, aangeduid door pictogrammen voor aanwijzen, voordoen, laten zien en uitleggen/synoniemen geven. Deze manieren van uitleggen komen overeen met de drie uitjes uit het boek van Van der Nulft en Verhallen (Verhallen, 2009).

Door middel van het stellen van open vragen gaat de leerkracht met leerlingen praten over de nieuwe woorden waardoor zij zich nieuwe betekenissen eigen kunnen maken en die gaan koppelen aan al bekende woorden. De woorden worden in een woordveld gezet; dat kan een thematafel, woordenmuur of woordweb zijn. Verder worden er lees- en schrijfactiviteiten aangeboden. Stegeman verwijst naar de vijf-minuten-oefeningen die in het boek Met woorden in de weer beschreven staan (consolideren).

Veilig leren lezen biedt geen methodegebonden woordenschatuitbreiding aan. Naar keuze kan dat na kern 8 (Stegeman, 2008). Zoals het artikel aangeeft, is het aanbod van de woordenschat verstopt in de methode. Voor de leerkracht is het belangrijk zich hier bewust van te zijn en zelf gericht met woordenschat bezig te gaan. De methode richt zich voornamelijk op de gemiddelde leerling, maar de leerlingen van onze school zijn taalzwak, zitten wat woordenschat betreft onder het gemiddelde. Dat maakt het nog belangrijker om bewust en gericht met woordenschatuitbreiding bezig te zijn.

2.6 Leerkrachtcompetenties

Voor goed woordenschatonderwijs is het noodzakelijk dat de leerkracht de volgende competenties heeft.

- Woordselectie: woorden selecteren en woorden clusteren.
- Viertakt: voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren.
- Registreren op leerkrachtniveau: door systematische registratie van woordenschataanbod.
- Registreren op leerlingniveau: door systematische registratie van leerlingresultaten.
- Kwantiteit: door per week 20 nieuwe woorden aan te leren op verschillende manieren: door woordclusters, door snel aanwijzen en door kort uit te leggen.

Deze competenties zijn op drie niveaus door Verhallen beschreven: van basisniveau naar ervaren tot excellent niveau. Op het laatste niveau kan de leerkracht gebruik maken van differentiatiemogelijkheden in het woordenschatonderwijs (Verhallen, 2009).

Verhallen heeft het over een groter aanbod per week dan Stahl, die spreekt over het aanbieden van 8 à 10 woorden per week (Stahl, 1999).

2.7 Samenvatting

Uit onderzoek is gebleken dat de grootte van woordenschat in relatie staat met het hebben van succes in je schoolcarrière. Het belang van een grote woordenschat is aangetoond. Het vergroten van de woordenschat gebeurt door veel te lezen, door kinderen voor te lezen en door woorden te onderwijzen.

Voor kinderen kunnen lezen zijn ze afhankelijk van hun omgeving. Ouders moeten kinderen al vanaf hun eerste levensjaar voorlezen, veel met ze praten en woorden uitleggen, aanwijzen en benoemen.

De aandacht voor woordenschat in groep 1 en 2 heeft de hoogste prioriteit. Het moet dagelijks gebeuren.

Leerlingen in groep 3 hebben nog niet voldoende leesvaardigheid om tijdens het zelfstandig lezen veel nieuwe woorden te leren. Het is daarom voor deze groep van belang dagelijks nieuwe woorden aan te bieden en aandacht te schenken aan de betekenissen van nieuwe woorden.

De methode Veilig leren lezen die de school in groep 3 hanteert, heeft het woordenschataanbod in de lessen verstoep, waardoor het voor de leerkracht minder duidelijk is wanneer ze met woordenschat bezig is. De methode biedt 20 woorden per kern aan, zodat er in dit leerjaar ongeveer 240 nieuwe woorden worden geleerd. De woorden worden aan de hand van de Viertakt, die in Met woorden in de weer wordt beschreven, aangeboden. Omdat de methode Veilig leren lezen en de groepen 1 en 2 en 4 tot en met 8 ook de Viertakt gebruiken, wordt deze aanpak voor het onderzoek ook in groep 3 toegepast (Stegeman, 2008).

Het directe instructiemodel is in de literatuur genoemd als een goede strategie om nieuwe woorden in een les aan te bieden. Dit schooljaar hebben de leerkrachten van de school een cursus gevolgd over het directe instructiemodel en zij passen dit in de instructielessen toe. We zullen uitgaan van de ankerverhalen en we willen de woorden die de methode aanbiedt verder verdiepen en in clusters gaan aanbieden (verbreden).

Hoofdstuk 3 Opzet en verantwoording

Het onderzoek bestaat uit een cyclus van handelen. Het praktijkonderzoek is een ontwerpgericht onderzoek. Vanuit de praktijkvraag is de literatuur doorgenomen. Naar aanleiding van de literatuur zijn ontwerplessen ontwikkeld, die door de leerkracht van groep 3 zijn uitgevoerd. Door reflectie op de eerste les is er een nieuwe les gemaakt en de bevindingen van beide lessen worden beschreven. Door het verzamelen van de praktijk- en literatuurgegevens worden conclusies getrokken en aanbevelingen voor de toekomst gedaan.

3.1 Aanleiding tot het onderzoek

Op de scholen waar ik werk, worden in alle groepen 3 niet voldoende woorden aangeboden. De methode Veilig leren lezen heeft wel een woordenschat aanbod, maar die zit in de leeslessen verborgen. De schrijfster van de methode geeft aan dat als je niet voldoende zicht hebt op de leerlijn die in de methode verstopt zit, het woordenschataanbod onvoldoende zal zijn. De methode biedt ongeveer 250 woorden aan (20 woorden per kern) en dat is te weinig gericht (Stegeman, 2008).

Voor het onderzoek wordt er een tweetal woordenschatlessen gegeven in groep 3 aan de hand van de Viertakt zoals beschreven door Marianne Verhallen (Verhallen, 2009).

3.2 Doel in het onderzoek

Het doel in het onderzoek is een goed woordenschataanbod in groep 3 te hebben, aansluitend op het aanbod en de werkwijze in groep 2 en groep 4.

3.3 Doelgroep van het onderzoek

Het onderzoek richt zich op de acht leerlingen van groep 3. De school heeft in het schooljaar 2010 - 2011 25% gewogen leerlingen, leerlingen waarvan minimaal een van de ouders geen vervolgopleiding heeft gehad of een vervolgopleiding heeft die niet hoger dan praktijkonderwijs of lbo is.

In de gemeente valt de school binnen het gebied dat voor stimulering van taal voor jonge kinderen valt, het Vversterkproject. Vversterk is een landelijk project dat de kwaliteit van de voor- en vroegschoolse educatie (VVE) wil versterken door scholing en ondersteuning te bieden aan beroepskrachten die direct of indirect met VVE te maken hebben (waaronder leerkrachten groep 1 en 2).

De huidige groep 3 scoort als geheel echter op de woordenschattoets van Cito wel voldoende, maar de groepen uit voorgaande jaren en ook de leerlingen van de huidige groep 2 zijn minder taalvaardig.

Scores Cito woordenschat afname M3:

Schooljaar	Aantal leerlingen	Aantal D/E scores
2010 - 2011	8	2 x E
2009 - 2010	9	3 x E, 2 x D
2008 - 2009	8	3 x E

Het is daarom zinvol voor groep 3 een goede voortzetting van het woordenschatonderwijs te hebben, zodat alle leerlingen er van kunnen profiteren en dat er een goede basis is voor het verder te volgen onderwijs.

3.4 Procedure van het onderzoek

Onderzoeksvraag: Hoe kunnen we het tekort in woordenschaat aanbod in groep 3 opheffen?				
Deelvragen	Doelgroep	Dataverzameling	data-analyse	Tijdspad
1. Wat zegt de (internationale) literatuur over woordenschatonderwijs en in het bijzonder over woordenschatonderwijs aan leerlingen van 6 à 7 jaar oud (groep 3 van de basisschool).	Groep 3	Literatuur	Koppelen van opgedane kennis aan literatuur	December 2010 / januari 2011
2. Hoe groot is de woordenschat gemiddeld aan het eind van groep 3?				
3. Hoeveel woorden moeten er worden aangeboden in groep 3?				
4. Wat is de meest effectieve aanpak om nieuwe woorden aan te bieden?				
5. Welke aanpak voldoet het best?			2 Observaties bij de woorden-schatlessen in groep 3	1 Maart en 8 maart 2011

Praktijkvragen				
6. Hoe kunnen we zorgen voor een goede aansluiting van het woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 naar groep 4?	Lkr. gr.2 en 3/4 Ikzelf	interview	Opgedane kennis koppelen aan literatuur	18 Januari 2011
7. Hoe biedt de leerkracht van groep 1 en 2 woorden aan en is die aanpak bruikbaar voor groep 3?	Groep 3	Vergelijken aanpak lkr. groep 3 en handleiding van de methode Taal actief Woordenschat		Februari 2011
8. Komt de aanpak die de leerkracht van de kleuters toepast overeen met de aanpak die in de methode van Taal actief Woordenschat wordt gebruikt?				

Aanbevelingen			
Welke aanbevelingen zijn er voor de toekomst?	De hele school	Conclusies trekken, alle informatie van de deelvragen samenvoegen en komen tot een aanbeveling/plan van aanpak Reflectie op het onderzoek Presentatie meesterstuk	Maart, april en mei 2011 Mei Juni

Naar aanleiding van de onderzoeksvraag is een literatuurstudie gestart. Met de leerkracht van groep 3 heb ik bekeken hoe we de informatie uit de literatuurstudie zouden kunnen inpassen in de ankerverhalen van de methode Veilig leren lezen. We hebben bekeken wat de huidige methode aanbiedt en hoe we die kunnen uitbreiden naar een meer gericht aanbod van woorden.

Daarbij hebben we rekening gehouden met de thema's van de ankerverhalen en met de woorden die in de lessen worden behandeld. We hebben ons voor het onderzoek beperkt tot Kern 8 van Veilig leren lezen. In deze Kern worden 2 lessen voor het onderzoek gegeven. De woorden die Veilig leren lezen in deze kern aanbiedt, hebben we als basis gebruikt en zijn de verdere uitgangspunten voor de verbreding en verdieping van die woorden (Verhallen, 2009).

Het type onderzoek is een ontwerponderzoek, waarin lessen zijn ontworpen die ervoor moeten zorgen dat het woordenschatonderwijs in groep 3 op een voldoende niveau wordt gegeven, zodat er een goede doorgaande leerlijn woordenschat is. Een leerlijn woordenschat die dezelfde aanpak hanteert als de methode Taal actief Woordenschat en die de leerkracht van groep 1 en 2 ook gebruikt. De lessen moeten aan een aantal voorwaarden voldoen, namelijk aan het activerende directe instructiemodel en aan het Viertaktmodel. Daarbij is het aantal woorden dat wordt behandeld per kern uitgebreid van 20 woorden per kern naar gemiddeld 50 woorden per kern.

In het onderzoek is ook meegenomen dat door middel van voorlezen veel woordkennis wordt opgedaan door de leerlingen. Omdat het voorlezen niet een vast onderdeel van het lesrooster uitmaakte, is onderzocht op welke momenten dat zou kunnen gebeuren. Dat is in het team besproken in een teamvergadering omdat dat schoolbreed horizontaal op een vast tijdstip toegepast zou kunnen worden.

Het meten van de effecten van woordenschatonderwijs is een zaak van de lange adem. Het is niet zo dat je door het geven van enkele lessen kunt toetsen of de woordkennis van de leerlingen zodanig is vooruitgegaan dat je kunt spreken van een effectieve aanpak.

De effecten van de lessen in groep 1 en 2 op de woordenschat zijn waarneembaar. In de afgelopen 4 jaren, van 2007 tot en met 2010 hebben de leerlingen van groep 2 op de cito Taal voor kleuters steeds boven het gemiddelde gescoord. Het onderdeel passieve woordenschat scoort voldoende bij de leerlingen. In observaties van het spel met bijvoorbeeld de verteltafel en de huishoek, is te zien dat de kinderen de nieuw verworven taal, woorden uit het voorleesboek in hun spel gebruiken.

De lessen zijn geobserveerd (zie bijlage), en deze observaties zijn de uitgangspunten voor het gesprek met de leerkracht.

In het gesprek met de leerkracht van groep 3 is besproken hoe de ervaringen met deze woordenschatlessen zijn. De ervaringen zijn meegenomen in het opzetten van de volgende les, totdat de goede opzet en vorm gevonden is. Per kern wordt er gewerkt worden aan de

opzet van de woordenschatlessen. In dit onderzoek gaat het erom het raamwerk van de woordenschatlessen bij de ankerverhalen te vinden.

Aan de voorwaarde om onderzoek te valideren wordt in mijn onderzoek voldaan door verschildende collega's in te zetten. Naast de bespreking met de leerkracht zullen de resultaten van het onderzoek met het team besproken worden. Het onderzoek wordt ook kritisch bekeken door twee critical friends. De critical friends geven daarbij ook adviezen. Ik heb samen met mijn collega van groep 3 gekeken naar de ervaringen van de gegeven lessen. De punten waar de leerkracht tegenaan liep en mijn observaties zijn geen beoordelingen maar ervaringen waar op werd gereflecteerd. Ze worden gebruikt in de tweede les en in de toekomstige lessen om op een duurzame (excellente) manier aan woordenschatonderwijs te werken in groep 3.

De uitkomsten van dit onderzoek zullen niet alleen worden gebruikt op deze school, maar zullen worden voorgelegd aan de leerkrachten van de twee andere scholen waar ik werk omdat daar ook daar een onvoldoende woordenschat aanbod in de groepen 3 is.

In dit onderzoek worden geen namen van kinderen, scholen of van leerkrachten genoemd om redenen van privacy. Het onderzoek wordt met de leerkrachten van de betrokken school besproken en door critical friends gelezen. Allen zullen het verslag aan de waarheid toetsen. De betrokken personen zullen eerst hun goedkeuring moeten geven aan van het verslag voordat het openbaar gemaakt wordt. Daarnaast wordt het verslag ook aangeboden aan de docent van de opleiding die er zijn feedback op zal geven.

Met de critical friends van de opleiding wordt open over elkaars onderzoeken gesproken. We gaan op een collegiale manier met elkaars werk om waarbij geen sprake van concurrentie is. De resultaten zullen niet anders weergegeven worden dan dat ze uit het onderzoek zijn gebleken.

3.5 Onderzoeksinstrumenten

Het onderzoek bestaat uit twee delen: het theoretisch kader en het praktijkgedeelte. Voor het theoretisch kader is een selectie gemaakt van relevante literatuur. De literatuur is bestudeerd en mede verwerkt in het theoretisch kader (hoofdstuk 2). Voor het praktijkgedeelte wordt hieronder beschreven welk instrument is gebruikt in het onderzoek.

3.5.1 Meten van woordenschat

Het meten van de prestaties van de leerlingen kan op twee manieren worden gemeten.

- Een directe observatie tijdens de les om te zien hoe actief de leerlingen meedoen.
- Een evaluatie van de leerling-prestaties door bijvoorbeeld methode onafhankelijke toetsen (Cito).

Voor dit onderzoek is het meten van de resultaten op lange termijn pas na verloop van tijd mogelijk. Voor dit onderzoek niet haalbaar. De resultaten van de laatste 4 jaar op de M3 Cito woordenschattoets zijn wel een van de uitgangspunten voor dit onderzoek.

Tijdens 2 woordenschatlessen is er een observatie gedaan.

Hoofdstuk 4 Data presentatie en resultaten

4.1 Inleiding

Het doel in dit onderzoek is het ontwerpen van goede woordenschatlessen voor groep 3, zodat er een doorgaande woordenschatleerlijn van groep 2 naar groep 3, en van groep 3 naar groep 4 is.

In kern 8 van de methode Veilig leren lezen zijn er twee lessen woordenschat gegeven door de leerkracht van groep 3. Deze lessen zijn opgezet naar het model van de Viertakt (Verhallen, 2009). In de literatuur komt naar voren dat dit een goede aanpak is om woorden bij leerlingen aan te bieden.

Deze lessen worden door de eigen leerkracht van groep 3 gegeven. Het is namelijk ook in de toekomst de bedoeling dat de leerkracht van groep 3 deze lessen voortzet.

Vooraf hebben de leerkracht van groep 3 en ik de woordenschat lessen doorgesproken. Er is besproken waar de lessen aan moeten voldoen aan de hand van de Viertakt beschreven in het boek Met woorden in de weer (Verhallen, 2009).

4.2 Data

Om zicht te krijgen op het aanbod op woordenschatonderwijs in groep 2 wordt aangeboden is er een gesprek geweest met de betreffende leerkracht van groep 2. De leerkracht van groep 3 was bij dat gesprek aanwezig zodat zij de ervaringen van de leerkracht van groep 2 kan gebruiken voor haar eigen woordenschatlessen.

Uit het gesprek met genoemde leerkrachten komt naar voren dat ze sinds de Vversterk cursus een gericht aanbod heeft van woordenschat. Het aanbod gebeurt aan de hand van de werkwijze van de Viertakt, voorbereiden, sematiseren, consolideren en controleren (vscc-model). Leerlingen met een geringe woordenschat krijgen preteaching, zodat deze leerlingen de lessen beter kunnen volgen; zij profiteren van hun voorkennis tijdens de klassikale les. Voor een beschrijving van het gesprek zie bijlage 1.

In groep 4 wordt voor woordenschatonderwijs de methode Taal actief Woordenschat gebruikt. Deze methode hanteert het vscc-model van Van den Nulft en Verhallen (Taal actief Woordenschat Groep 3 Handleiding Woordenschat- Algemeen deel, Malmberg, 's Hertogenbosch).

4.2.1 Vergelijking van de aanpak van Taal actief Woordenschat en de aanpak in groep 1 en 2.

De aanpak in groep 1 en 2 en de aanpak van de methode Taal actief Woordenschat heb ik vergeleken op de onderdelen als weergegeven in de volgende tabel.

Naar inhoud	Taal actief Woordenschat	Aanpak groep 1 en 2
Betekenisvol leren	Taal actief Woordenschat werkt vanuit thema's die dicht bij de belevingswereld van de leerlingen liggen;	De leerkracht van groep 1 en 2 werkt vanuit thema's die bij de belevingswereld van de leerlingen liggen;
Interactief taalonderwijs	Door interactief onderwijs leren van elkaar; Coöperatieve werkvormen;	Interactie in de kring door moeilijke woordenkist; Interactief voorlezen; Tovermand voor nieuwe moeilijke woorden; Verwerking in de hoeken;
Geïntegreerde leerlijnen	Koppeling van spelling, taal en woordenschat in thematiek, spellingwoorden en themawoorden;	Geen koppeling met spelling; Indien woorden uit het thema voorkomen in de klas dan komt er een woordkaart erbij (labelen);
Aansluiting kerndoelen	Taal actief Woordenschat is afgestemd op de meest recente kerndoelen;	De aangeboden woorden worden getoetst aan de Streeflijst voor 6 jarigen van Kohnstamm. Protocol dyslexie wordt gevolgd;

Naar didactiek	Taal actief Woordenschat	Aanpak groep 1 en 2
Viertakt	Aanbod woorden aan de hand van het vscc model (Viertakt); Vorbewerken: aanspreken van voorkennis, pakkende introductie; Sematiseren, de drie 'uitjes': uitbeelden, uitleggen en uitbreiden; Consolideren: woordveld, woordspin, woordtrap computerprogramma, werkboek taalspelletjes Controleren: toets	Aanbod woorden aan de hand van het vscc model (Viertakt); Vorbewerken: voorkennis wordt opgehaald. Introductie aan de hand van een boek; Sematiseren, de drie 'uitjes': uitbeelden, uitleggen en uitbreiden (via boeken, televisie en computer); Consolideren: door moeilijke woordenkist, verteltafel, labelen van voorwerpen, hoeken enz., computer met digitale prentenboeken taalkring Controleren: observatie door de leerkracht, in spelvorm controleren of de leerlingen de woorden kennen.

Zie voor het verslag van het gesprek met de leerkracht van groep 1 en 2 bijlage 1.

4.2.2 Ervaringen van de woordenschatlessen

De woordenschatlessen zijn door mij geobserveerd. Ik heb een verslag van de lessen gemaakt. Ik heb een checklist gemaakt aan de hand van de gegevens uit het artikel Meer en beter woorden leren van Marianne Verhallen (Verhallen, Rezulto, opgeroepen op maart 22, 2011. De checklist bevat de onderdelen van de Viertakt: vorbereiten, semantiseren, consolideren en controleren. De checklist is vervolgens samen met de leerkracht van groep 3 ingevuld om te bekijken of alle onderdelen van de Viertakt in de lessen aan de orde zijn gekomen.

Vervolgens heb ik de ervaringen van de leerkracht beschreven.

De observaties van de lessen staan in bijlage 2.

De checklist staat in bijlage 3.

Vorbereiding	Aanwezig in les 1	Aanwezig in les 2
Woorden selecteren: die de leerlingen niet kennen uit het thema	Ja, deels Ja	Ja Ja
Woorden clusteren gericht op netwerkopbouw	Ja	Ja
Viertakt	Aanwezig in les 1	Aanwezig in les 2
Vorbewerken aandacht krijgen van de leerlingen	Ja, door de leerlingen te vertellen dat ze nieuwe woorden gaan leren en door te herhalen van het ankerverhaal	Ja, door een terugblik op de vorige woordenschatles en herhaling van de woorden uit de les. Aankondiging van een nieuw verhaal
Semantiseren van concrete woorden en abstracte woorden gebruik van de drie uitjes woordweb woordweb zichtbaar in de klas interactief	Ja: concrete woorden Nee: abstracte woorden Ja: veel uitleg. Ja: uitbeelden alleen bij de herhalingswoorden Nee: niet bij de nieuwe woorden Ja: uitbreiden Nee: geen duidelijke woordweb Ja: voor in de klas Veel vragen aan de leerlingen, ze bleven vrij passief	Ja: Concrete en abstracte woorden Ja: uitleg Ja: uitbeelden: Ja: uitbreiden Nee: geen duidelijke woordweb Ja: voor in de klas Erg interactief: leerlingen mogen uitbeelden, uitleggen, leerlingen doen goed mee
Consolideren door activiteiten bij het thema	Ja: zelf woordkaartjes voor het woordbord maken Verder geen activiteiten	Ja: door 11n woorden uit te laten beelden Verder geen activiteiten
Controleren door observatie gericht op passieve en actieve woordkennis gericht op korte termijn en middellange termijn	D.m.v. vragen stellen aan de leerlingen Actieve woordkennis Door ook woorden van de vorige les terug te vragen: middellange en korte termijn	Vragen stellen aan de leerlingen Actieve woordkennis Door ook woorden van de vorige les terug te vragen: middellange en korte termijn

Ervaringen aan de hand van de twee gegeven woordenschatlessen van de leerkracht van groep 3.

Les 1:

De leerkracht vond deze les niet zo goed gaan. In de voorbereiding had de leerkracht wel woorden geselecteerd waarvan ze wilde dat de leerlingen die kennen. Ze probeerde deze woorden uit de leerlingen te laten komen tijdens de les. Ze wilde dat de leerlingen deze woorden zelf zouden aandragen om te bespreken. Door deze aanpak werd het doel van de les niet duidelijk. De leerlingen bleven vrij passief en hadden een afwachtende houding. Het model van de Viertakt vond ze niet voldoende naar voren gekomen. De leerkracht vond het nog lastig om alle aspecten van de Viertakt in de les te verwerken. Ook vond ze het lastig om de les zelf helemaal te bedenken. Hoe maak je de les voor de leerlingen interessant? In deze les is het ankerverhaal herhaald, maar dat kan niet elke keer gedaan worden. Voor de volgende les is besloten een passend verhaal te zoeken, aansluitend bij het thema van het ankerverhaal. Verder is er afgesproken dat voor de volgende les een planformulier zal worden ingevuld ter voorbereiding op de les. In dat formulier staan de onderdelen van de Viertakt waaraan de activiteiten gehangen kunnen worden.

Les 2:

De leerkracht heeft uit de methode Ik en Ko een verhaal passend bij het onderwerp van het ankerverhaal gezocht.

De ervaringen van deze les zijn beter. De leerkracht had nu vooraf bepaald welke woorden aan bod zouden komen. Dit is aan het begin van de les verteld. Het verhaal is verteld en er komt een gesprek op gang. De leerkracht refereerde aan de ervaringen van de leerlingen die ze hebben met het toneelspelen tijdens de seizoenstheaters die er op school zijn.

In deze context werden de nieuwe woorden aangeboden. Het semantiseren gebeurde aan de hand van de drie 'uitjes'. De kinderen mochten ook woorden uitbeelden, zoals een auditie doen en acteren dat je verbaasd bent en verdrietig.

De leerlingen deden enthousiast mee en kwamen zelf met meer woorden die met dit onderwerp te maken hebben, zoals acteur en actrice.

Enkele woorden zijn in een woordveld op een whiteboard gezet. De woorden zijn door elkaar gezet. Er waren geen verbindingen. Het overkoepelende woord is theater en de nieuwe woorden zijn eronder gezet.

De betekenis van de woorden in het woordweb werd verduidelijkt door de afbeeldingen die bij de woorden stonden. De betekenisrelatie met de andere woorden konden scherper in beeld worden gebracht.

De duur van de les was 15 minuten, een les waarin de leerlingen actief en betrokken waren. Er zijn nu minder woorden besproken.

Hoofdstuk 5 Data-analyse

5.1 Data-analyses op basis van de observaties

Uit de observaties van de lessen aan de hand van de checklist valt op te maken dat verschillende onderdelen van de Viertakt in voldoende mate aanwezig zijn.

Vorbewerken: de leerkracht betreft de leerlingen bij de nieuwe les door te refereren aan de vorige les (kennis ophalen) en door ze nieuwsgierig te maken naar de nieuw te leren woorden.

Semantiseren: in de tweede les kwam dit onderdeel beter naar voren. De leerlingen waren actiever. Het onderdeel uitbeelden van een woord vonden ze erg leuk, vooral als ze zelf ook mochten uitbeelden. Het maken van een woordweb behoeft nog enige aandacht. Het maken van een web kan op een vaste manier gebeuren. Dit was nu niet gedaan, de woorden stonden rondom het themawoord. Er waren geen woordverbintenissen.

Consolideren: de consolideeroefeningen waren in de tweede les duidelijk aanwezig. De leerlingen gingen zelf woorden uitbeelden. Door deze activiteit waren de leerlingen goed betrokken. De leerkracht besprak of het uitgebeelde duidelijk was en hoe het nog verbeterd kon worden.

Controleren: de leerkracht stelde de leerlingen tussendoor vragen om te kijken of ze het woord kenden.

5.2 Analyse aanpak groep 2 en aanpak Taal actief Woordenschat

Analyse van de aanpak woordenschat van de leerkracht van groep 1 en 2 en de methode Taal actief Woordenschat:

Naar inhoud	Conclusie
Betekenisvol leren	Beide aanpakken werken vanuit een thema dat aansluit bij de beleavingswereld van de leerlingen.
Interactief taalonderwijs	Zowel de methode Taal actief Woordenschat en de leerkracht van groep 1 en 2 gebruiken interactieve werkvormen.
Geïntegreerde leerlijnen	Koppeling van leerlijnen door het labelen van woorden. Geen spelling in de kleutergroep, maar wel voorloper van lezen: beginnende geletterdheid.
Aansluiting kerndoelen	De methode sluit aan bij de kerndoelen. De leerkracht van groep 1 en 2 weet niet of ze aansluit bij de kerndoelen, ze controleert haar aanbod aan de Streeflijst voor 6 jarigen. En daarnaast gebruikt ze de GOVK.
Naar didactiek	Conclusie
Viertakt	Beide aanpakken gebruiken het vscc model (Viertakt).

De aanpak van de leerkracht van groep 1 en 2 en de aanpak van de methode Taal actief Woordenschat komen overeen.

5.3 Analyse van de ervaringen van de lessen woordenschat groep 3

De leerkracht vond het handig dat ze in de tweede les alles vooraf in een schema had gezet, daardoor zijn de drie 'uitjes' beter aan bod gekomen.

De lengte van de tweede les beviel beter, kort maar intensief. De leerlingen waren goed betrokken bij de les, deden actief mee

In de nabespreking van de lessen met de leerkracht van groep 3 kwam aan de orde dat de leerkracht het als lastig ervaart om bij elke kern wekelijks een à twee woordenschatlessen te moeten maken. Het is moeilijk om daar tijd voor te vinden in het lesprogramma, vooral omdat er een combinatiegroep 3/4 is.

In de literatuur is te lezen dat aparte lessen woordenschat niet nodig zijn, maar dat woordenschatonderwijs door het hele schoolprogramma heen loopt (Verhallen, Rezulto, opgeroepen op maart 22, 2011). Voor groep 3 betekent dit dat tijdens de lessen Veilig leren lezen expliciet aandacht besteed kan worden aan woordenschat. De woorden worden vooraf geselecteerd en worden gepland in de lessen van de kernen van de leesmethode.

Het aanbod van woorden kan niet binnen een jaar gerealiseerd worden. De leerkracht heeft tijd en oefening nodig om zich deze competenties woordenschatonderwijs eigen te maken.

Het aantal woorden bedenken en aanbieden is ook een punt van aandacht. Het aanbod van 20 woorden per week wordt als erg veel ervaren. In de les worden wel meer woorden besproken dan er van te voren bedacht is, omdat de leerlingen zelf ook met woorden komen. Maar om een doordachte en voldoende woordenschataanbod te hebben is het als nog niet excellente leerkracht (Verhallen, 2009) in woordenschatonderwijs lastig dit te bedenken.

Er zijn nu minder woorden besproken. We vinden dat er in een les beter niet te veel woorden aan bod kunnen komen, maar vooral woorden die met elkaar te maken hebben. Dan diep je de betekenis van de behandelde woorden beter uit. Je kunt ook maar één woordveld maken rond een woord. Het maken van een woordspin is nog een punt van aandacht. De woorden staan te veel door elkaar, geen verbanden ertussen. Het format moet voor de les op het bord staan zodat het vullen van een woordweb makkelijker zal gaan.

Het aanbod van ongeveer 8 à 10 woorden per week zoals Stahl dat aangeeft, is beter realiseerbaar (Stahl, 1999).

Hoofdstuk 6 Conclusies

6.1 Literatuurvragen

Met het bestuderen van de literatuur over woordenschatonderwijs en specifiek over woordenschatonderwijs aan jonge kinderen van 6 à 7 jaar uit groep 3, is er een antwoord verkregen op de onderzoeksvraag “Hoe kunnen we het tekort in woordenschataanbod in groep 3 opheffen?”

Door de antwoorden op deelvragen als uitgangspunt te nemen is het mogelijk de onderzoeksvraag te beantwoorden.

De volgende deelvragen hebben betrekking op de onderzoeksvraag:

1. Wat zegt de (internationale) literatuur over woordenschatonderwijs en in het bijzonder over woordenschatonderwijs aan leerlingen van 6 à 7 jaar oud (groep 3)?
2. Hoe groot is de woordenschat gemiddeld aan het eind van groep 3?
3. Hoeveel woorden moeten er worden aangeboden in groep 3?
4. Hoe kun je het best nieuwe woorden aanbieden?
5. Welke aanpak voldoet het best?
6. Hoe kunnen we zorgen voor een goede aansluiting woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 naar groep 4?

Woordkennis is zeer belangrijk voor het hebben van een succesvolle schoolcarrière, en daarom is het erg belangrijk veel aandacht te schenken aan woordenschatonderwijs. De leerlingen kunnen de lessen beter kunnen volgen omdat ze dan de woorden kennen. Ze nemen de lesstof beter op en kunnen het geleerde weer beter verwoorden (Verhallen, 2009).

Wetenschappers hebben aangetoond dat tijdens het lezen de woordenschat automatisch wordt uitgebreid. Jonge leerlingen hebben nog niet de mogelijkheid door zelfstandig boeken te lezen, veel nieuwe woorden te leren. Jonge kinderen leren woorden door gesprekken te voeren met anderen of door naar anderen te luisteren. Voorlezen is een goede manier voor jonge kinderen om de woordenschat uit te breiden. Als het voorlezen op een interactieve manier gebeurt, zijn de effecten op de woordenschatuitbreiding groter (Vernooij, december 2007/januari 2008).

Naast het lezen is woordenschatonderwijs noodzakelijk. Kinderen nemen nieuwe woorden het best tot zich als de woorden in context worden aangeboden (Stahl, 1999).

De aandacht voor woordenschat moet plaats hebben in alle vakken omdat aparte woordenschatlesjes te weinig vooruitgang geven en veel extra tijd vergen. De uitbreiding van woordenschat is effectief door een didactische structuur toe te passen. De Viertakt is een aanpak die werkt (Verhallen, 2009).

Voor de woordenschatontwikkeling van de leerlingen is het belangrijk dat de leerkracht er plezier in heeft met woorden aan de gang te gaan. Hij moet dat uitstralen. De leerkracht heeft een woordbewustzijn nodig, een liefde voor taal, om met enthousiasme de woordenschat aan te pakken. Woordspelletjes en woordgrapjes maken de motivatie bij de leerlingen groter om nieuwe woorden te leren en te gebruiken (van de Ven, 2011).

Met bovenstaande wordt deelvraag 1., ‘Wat zegt de (internationale) literatuur over woordenschatonderwijs en in het bijzonder over woordenschatonderwijs aan leerlingen van 6 à 7 jaar oud (groep 3)’ beantwoord.

Het antwoord op de deelvragen 2. ‘Hoe groot is de woordenschat gemiddeld aan het eind van groep 3?’ en 3. ‘Hoeveel woorden moeten er worden aangeboden in groep 3?’ wordt

beantwoord door Stahl. De toename van woordenschat van kinderen in Nederland tussen de 6 en 8 jaar is in twee jaar tijd ongeveer 1500 woorden (Stahl, 1999). Kinderen van 6 jaar hebben gemiddeld een woordenschatkennis van 4500 woorden. Dat betekent dat aan het eind van groep 3 de kinderen gemiddeld 5200 woorden moeten kennen (Verhallen, 2009). In groep 3 is de toename van woordenschat ongeveer 750 woorden. Veilig leren lezen biedt gemiddeld 6 woorden per week aan wat maar een derde is van het gewenste aantal.

Het antwoord op de deelvragen 4. 'Hoe kun je het best nieuwe woorden aanbieden?' en 5. 'Welke aanpak voldoet het best' is in de literatuur gezocht en in een gesprek met de de leerkracht van groep 1 en 2 en de leerkracht van groep 3 en 4 aan de orde gekomen. De algemene handleiding van Taal actief Woordenschat is doorgenomen en vergeleken met de aanpak van de leerkracht van groep 1 en 2 om antwoord te krijgen op deelvraag 6. 'Hoe kunnen we zorgen voor een goede aansluiting woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 naar groep 4?'.
In de literatuur is te lezen dat kinderen veel woorden leren door te lezen (impliciete aanpak) (Vernooij, december 2007/januari 2008). Jonge kinderen lezen nog niet zelf en in groep 3 zijn de leerlingen nog bezig met het ontwikkelen van de technische leesvaardigheid. De school heeft niettemin een grote taak in de woordenschatuitbreiding. Volgens alle bronnen die bestudeerd zijn dienen nieuwe woorden in een context te worden aangeboden (Stahl, 1999; Verhallen, 1994; Vernooij, december 2007/januari 2008).

Voorlezen is een belangrijk middel om nieuwe woorden aan te leren, maar dan wel gekoppeld aan expliciete uitleg (Vernooij, december 2007/januari 2008). Volgens Vernooij moet de uitleg aan specifieke voorwaarden voldoen waaronder directe instructie, voorbeelden geven, over de woorden praten en gebruik maken van illustratiemateriaal, bewegende beelden bijvoorbeeld op het digibord (Vernooij, december 2007/januari 2008).

Dit schooljaar hebben de leerkrachten een cursus gehad over het activerende directe instructiemodel. Dit model wordt toegepast in de instructielessen. De directeur wordt geschoold om de leerkrachten te toetsen aan de vaardigheden op het gebied van activerende directe instructie.

De leerkrachten van groep 4 tot en met 8 werken met de methode Taal actief Woordenschat en werken volgens de handleiding. Zij geven voorbeelden, praten over woorden en laten besproken woorden regelmatig terugkomen. In de kleutergroepen wordt dit expliciet toegepast. In de groepen 3 tot en met 8 is er een digibord in de klas, in groep 1 en 2 niet. Groep 1 en 2 kijkt in een andere klas naar het digibord.

In de literatuur wordt aangegeven dat niet één speciale aanpak de beste manier is om woorden aan te bieden. Voor het leren van woorden is het belangrijk ze in context aan te bieden en de woordrelaties duidelijk te maken aan de leerlingen (Stahl, 1999).

Zowel in de groepen 4 tot en met 8 als in de groepen 1 en 2 wordt woordenschatonderwijs gegeven aan de hand van de Viertakt, beschreven door M. Verhallen (Verhallen, 2009).

6.2 Conclusies

Op basis van de resultaten van het onderzoek naar de vraag hoe het tekort in woordenschataanbod in groep 3 is op te heffen, kan geconcludeerd worden dat dit kan gebeuren door gericht, expliciet aandacht te schenken aan woorden aan de hand van de didactiek van de Viertakt of te wel het vscc-model (Verhallen, 2009). Wanneer de leerkracht enthousiast met woorden en met taal bezig is, kan ze dit enthousiasme overbrengen op de leerlingen. Door raadspelletjes, woordgrapjes en andere taalspelletjes op een interactieve

manier toe te passen naast het Viertaktmodel worden de leerlingen gemotiveerd om nieuwe woorden te leren (van de Ven, 2011).

Het doel van dit onderzoek was om lessen woordenschat te ontwerpen. Maar in dit onderzoek is duidelijk geworden dat de attitude ten aanzien van woorden en de aanpak van de leerkracht het belangrijkste is. De leerkracht van groep 3 heeft aangegeven dat ze het bedenken van aparte lessen woordenschat lastig vindt.

Het is daarom beter om de aanpak van de Viertakt goed onder de knie te krijgen en die te integreren in het totale lesaanbod. De woorden worden in context aangeboden en krijgen robuuste instructie (Vernooij, december 2007/januari 2008). De criteria voor de lessen staan genoemd in de hoofdstukken 2.6 en 6.2.1.

Voor het goed aanleren van nieuwe woorden is het belangrijk dat de leerkracht enthousiasme voor woorden aan de dag legt, niet in aparte woordenschatlessen, maar gedurende de hele dag tijdens alle lessen. Door dit bewustzijn en door het gebruik van de aanpak van de Viertakt zal er in groep 3 een goed aanbod van woorden zijn.

De leerkracht kan de komende jaren een lijst van woorden aanleggen die behandeld kunnen worden, waar ze telkens uit kan putten. De Universiteit van Amsterdam heeft in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap woordenlijsten voor de groepen 3 tot en met 8 samengesteld, de WAK (Woordenlijst Amsterdamse Kinderen) waaruit geput kan worden. De WAK biedt 10.000 woorden aan voor de groepen 3 tot en met 8. Wanneer woorden uit de methode worden aangeboden kan de leerkracht in de WAKlijst kijken om te bepalen welke woorden ze daarbij gaat aanbieden (<http://www.digiwak.nl/wak/index.php#13>, opgeroepen op 4 april 2011).

In het kader van Passend Onderwijs is het belangrijk om woordenschatonderwijs een ruime plek te geven. Door woorden op verschillende manieren aan te bieden zullen er meer leerlingen profiteren van het aanbod, en daardoor zullen er meer leerlingen een grotere woordenschat verwerven. Leerlingen die meer visueel ingesteld zijn, zullen ondersteuning vinden aan afbeeldingen en woordspinnen. Leerlingen die meer talig aangelegd zijn, zullen meer baat hebben bij het uitleggen en uitbreiden.

De leerkracht zal goed zicht moeten hebben op alle niveaus en leerstijlen van de leerlingen in de groep om elke leerling te laten profiteren van het aanbod.

In bijlage 4 zijn een aantal werkvormen voor consolidering opgenomen.

6.2.1 Een goede aansluiting woordenschatonderwijs van groep 2 met groep 3 en van groep 3 met groep 4

In groep 2 wordt gewerkt aan de hand van thema's. Er is een groot aanbod van woorden in de thema's en de leerkracht weet de leerlingen enthousiast te maken om nieuwe woorden te leren. De leerlingen met een zwakke woordenschat krijgen preteaching over het nieuwe thema en enkele nieuwe woorden van het introductieverhaal worden dan al besproken en uitgelegd. Daardoor zijn deze leerlingen tijdens de kringactiviteiten over het thema beter betrokken en doen ze actief mee. De nieuwe woorden worden aan de hand van de Viertakt van Verhallen aangeboden (Verhallen, 2009). De positieve effecten van de aanpak is weer terug te zien in het actief betrokken zijn van de leerlingen bij deze lessen. De leerlingen nemen spullen mee van huis die met de nieuwe woorden en het thema te maken hebben. Ze komen zelf met woorden die bij het thema horen. In het spel met de verteltafel hoor je de leerlingen de verworven woorden gebruiken. De ervaringen in groep 2 met het Viertaktmodel zijn goed.

In groep 4 wordt er aan de woordenschatuitbreiding gewerkt met de methode Taal actief Woordenschat.

Door de vergelijking tussen de methode Taal actief Woordenschat en de aanpak van de leerkracht van groep 1 en 2 genoemd in hoofdstuk 4, kan worden geconcludeerd dat in groep 2 en groep 4 in grote lijnen op dezelfde manier gewerkt wordt aan het uitbreiden van de woordenschat.

Er van uitgaand dat het Viertakt model in de groepen 2 en 4 wordt gebruikt, en dat de leerkrachten van deze groepen hier goede ervaringen mee hebben, is de keuze gemaakt om ook in groep 3 de woordenschat aan de hand van de Viertakt uit te breiden (Verhallen, 2009).

Wil het woordenschatonderwijs succesvol zijn, dan moet de leerkracht de volgende competenties laten zien:

- Wordselectie: woorden selecteren uit de methode Veilig leren lezen en de thema's die leerlingen nog niet kennen en woorden clusteren
- Viertakt: voorbereiden, sematiseren, consolideren en controleren.
- Registreren op leerkrachtniveau: door systematische registratie van woordenschataanbod
- Registreren op leerlingniveau: door systematische registratie van leerlingresultaten
- Kwantiteit: door per week 20 nieuwe woorden aanleren op verschillende manieren: door woordclusters, door snel aanwijzen en door kort uit te leggen

Verhallen heeft het in dit kader over de competenties op drie niveaus, van basisniveau, ervaren niveau en excellent niveau (Verhallen, 1994).

Een voldoende aanbod van woorden uit de lessen van Veilig leren lezen vergt enige ervaring van de leerkracht. Het is leerkrachtafhankelijk of het aanbod voldoende is. De leerkracht van groep 3 zal met enthousiasme aan woordenschatonderwijs moeten werken om het een succes te laten zijn. Door dagelijks met woorden in de klas bezig te zijn, de leerlingen woorden te leren en door bewust met de Viertakt aan de slag te gaan zal het niveau van het woordenschatonderwijs stijgen en ook het niveau van de leerkracht toenemen.

Door collegiale consultatie in groep 2 door de leerkracht van groep 3 zal de werkwijze van woordenschatonderwijs duidelijker worden en kan die in groep 3 worden toegepast.

De activiteiten rondom woordenschat in groep 2, zoals een verteltafel en digitale prentenboeken, kunnen in groep 3 gebruikt worden.

Omdat ik de bevindingen van dit onderzoek niet alleen voor deze school wil gebruiken maar ook wil inzetten op de andere twee scholen waar ik werk, lijkt het me goed dat de leerkrachten van de groepen 3 contact met elkaar hebben over het woordenschataanbod in hun groep. Ook al hebben niet alle scholen dezelfde methodes voor taal, de aanpak van de Viertakt kan op alle drie de scholen worden toegepast.

Verder wil ik op de school waar dit onderzoek heeft plaatsgehad de teamleden adviseren om het woordenschataanbod regelmatig tijdens een inhoudelijke teamvergadering aan de orde te laten komen. Om te bespreken hoe de aanpak in de verschillende groepen werkt, hoe de leerlingen de woorden oppakken en om ervoor te zorgen dat alle teamleden een excellente leerkracht worden wat betreft woordenschatonderwijs.

Literatuur

Isabel L. Beck, e.a. (2002). *Bringing words to life, Robust vocabulary instruction*. New York: The Guilford Press.

Kohnstamm, D. (1999). *Streeflijst woordenschat voor zesjarigen*. Lisse : Swets & Zeitlinger. *National Reading Panel*. (sd).

Stahl, S. A. (1999). *Vocabulary Development. From Reading Research to Practice*. Brookline: Brookline Books.

Taal actief Woordenschat groep 4. 's-Hertogenbosch: Malmberg .

Ven, Anjette van de, e.a. (2011). "Ik kom ook aan het woord". *Nieuw Meesterschap* , 26-32.

Verhallen, M. (2009). *Met woorden in de weer*. Bussum: Coutinho.

Verhallen, M. V. (1994). *Woorden leren, woorden onderwijzen*. Hoevelaken: CPS.

Vernooij, K. (december 2007/januari 2008). Een goede woordenschat, De basis voor een goede schoolloopbaan. *Digitale implementatiekoffer Taalbeleid Onderwijsachterstanden* . Taalpilots onderwijsachterstanden.

Sites:

Child Health & Human Development opgeroepen op mei 24, 2011:
<http://www.nichd.nih.gov/publications/nrp/report.cfm>,

John J. Pikulski, S. T. (sd). *pdf geni*. Opgeroepen op januari 16, 2011, van Houghton Mifflin Reading: www.eduplace.com/state/pdf/author/pik_temp.pdf

Stegeman, W. (2008, juni 24). <http://www.veiliglerenlezen.nl/web/Voor-gebruikers/Artikelen/Veilig-leren-lezen.htm?cat=woordenschat>. Opgeroepen op februari 23 2011, van Veilig leren lezen.

Templeton, J. J. (sd). Opgeroepen op mei 2, 2011, van http://www.eduplace.com/state/author/pik_temp.pdf

Verhallen, M. (2009, november). http://www.rezulto.nl/pdf/Broch_meer_beter_woorden_leren.pdf. Opgeroepen op maart 22, 2011, van Rezulto.

WAK, <http://www.digiwak.nl/wak/index.php#13>, opgeroepen op 04-04-2011

Bijlage 1

Gesprek met de leerkracht van groep 1 en 2 in aanwezigheid van de leerkracht van groep 3 d.d. 18 januari van 15.30 uur tot 16.15 uur.

Vragen die aan de orde zijn gekomen:

1. Hoe komt de leerkracht van groep 1 en 2 aan de woorden die ze gaat aanbieden aan de leerlingen?
2. Hoe biedt de leerkracht de woorden aan?
3. Hoe verwerken de leerlingen de woorden (semantiseren)?
4. Welke materialen worden er gebruikt?
5. Hoe vaak komt woordenschat aan bod in groep 1 en 2?
6. Hoe wordt er gecontroleerd of de leerlingen de nieuwe woorden kennen?

1. Hoe komt de leerkracht van groep 1 en 2 aan de woorden die ze gaat aanbieden aan de leerlingen?

De leerkracht van groep 1 en 2 selecteert de woorden aan de hand van een thema of aan de hand van een boek. Ze bekijkt welke woorden in het thema of boek van belang zijn. De woorden worden in de Streeflijst woordenschat voor 6 jarigen (Kohnstamm, 1999) opgezocht om te bepalen of het woord van belang is voor de leerlingen. De streeflijst wordt gebruikt als een naslagwerk, waarmee bekeken wordt of het een woord is dat de leerlingen moeten kennen. Meestal worden de woorden uit boeken gehaald die bij het thema horen (het thema kan ook aan de hand van het boek worden bepaald). Verder komen de woorden ook uit de methode Ik en Ko (uitgeverij Zwijsen).

Vooraf bedenkt de leerkracht welke woorden ze aan bod wil laten komen. Dat zijn woorden die de leerlingen moeilijk vinden of woorden die ze nog niet kennen en waarvan de leerkracht wil dat de leerlingen ze kennen.

2. Hoe biedt de leerkracht de woorden aan?

De leerlingen met een achterstand in de taalontwikkeling krijgen preteaching van de leerkracht. In de preteaching komen de moeilijke woorden aan bod en deze worden dan uitgelegd. Deze leerlingen hebben het verhaal dat centraal staat al gehoord als het aan de groep wordt aangeboden. Daardoor zijn deze leerlingen meer betrokken tijdens deze les omdat ze alles beter kunnen volgen.

De introductie van een thema gebeurt aan de hand van een boek. De leerlingen worden 'lekker' gemaakt voor het thema door eerst voorkennis op te halen of door materiaal dat bij het thema hoort te tonen (voorbewerken). Daar wordt een 'tovermand' voor gebruikt. Eerst heeft alleen de leerkracht daar wat in gedaan, maar in de loop van het thema kunnen de leerlingen ook spulletjes mee om erin te stoppen. Bij het voorbereiden mogen leerlingen over het onderwerp verellen waar ze al het een en ander weten.

3. Hoe verwerken de leerlingen de woorden (semantiseren)?

De nieuwe woorden worden behandeld aan de hand van de drie uitjes van de Viertakt (Verhallen M., 2009).

Ze worden uitgelegd (uitleggen), en daarbij wordt ook bedacht welk woord synoniem is. De woorden worden in breder verband aangeboden, welke woorden hebben er nog meer mee te maken (uitbreiden).

Indien mogelijk wordt het woord uitgebeeld, door de leerkracht of door de leerlingen (uitbeelden).

Moeilijke woorden komen, op een kaartje met afbeelding en woord, in de moeilijke woordenkist. Deze kist komt regelmatig terug in de kring. Een leerling mag een kaartje pakken en beslissen of hij zelf wat over het woord vertelt of dat hij de beurt aan een ander geeft.

Van het boek wordt een verteltafel gemaakt. Aan de verteltafel kunnen de leerlingen het verhaal naspelen.

De leerkracht maakt zelf van het boek een digitaal boek voor de computer. Ze spreekt het verhaal zelf in. De leerlingen kunnen met een koptelefoon op rustig het verhaal verschillende keren in hun eigen tempo beluisteren.

Er is een themamuur. Hier komen de woorden op met de daarbij horende afbeelding. Als de woorden overeenkomen met spullen uit de klas, dan worden de spullen gelabeld. Zoals een woordkaartje op de vensterbank of op het bureau. De woorden worden er bij gezet in het kader van beginnende geletterdheid.

De huishoek of de bouwhoek worden indien mogelijk aan het thema aangepast. Er worden materialen die bij het thema horen in de hoek gelegd die de leerlingen in hun spel kunnen gebruiken (consolideren).

4. Welke materialen worden er gebruikt?

- Prentenboeken
- Digitale prentenboeken
- Afbeeldingen om woorden duidelijk te maken
- Computer
- Filmpjes
- Verteltafel
- Moeilijke woordenkist
- De bouwhoek
- De huishoek
- Leeshoek
- Schrijfhoek
- Het praathuis
- Spullen van huis passend bij het thema
- Spullen van school horend bij een bepaald thema

5. Hoe vaak komt woordenschat aan bod in groep 1 en 2?

Woordenschatuitbreiding komt in groep 1 en 2 dagelijks in de taalkring klassikaal aan bod. Daarnaast verwerken de leerlingen de nieuwe woorden dagelijks in kleine groepjes of alleen. Dat gebeurt in de leeshoek, met de verteltafel of met de computer.

6. Hoe controleer je of de leerlingen de nieuwe woorden kennen?

Er zijn geen toetsjes waarmee de woordenschatuitbreiding na een thema kan worden gecontroleerd. Middels observaties van het spel en gesprekjes bekijkt de leerkracht of de leerlingen de woorden hebben onthouden en of ze de woorden juist en actief gebruiken. In de loop van het thema, en ook na afloop van het thema, kunnen de woorden uit de moeilijke woordenkist erbij gepakt worden om (in spelvorm) na te gaan of de kinderen de woorden beheersen.

Bij leerlingen met een taalachterstand wordt met de TAKtoets 3 keer per jaar bekeken of de woordenschat toeneemt. Twee keer per jaar wordt de toets van Cito Taal voor kleuters afgenomen.

Bijlage 2

Observatie woordenschatlessen

Les 1 woordenschat bij kern 8 van Veilig leren lezen

d.d. 1 maart 2011

Groep 3

7 leerlingen

Duur van de les: 28 minuten

De leerkracht start de les met het vertellen dat de kinderen in deze les nieuwe woorden gaan leren.

De leerkracht leest het ankerverhaal, Het theater van koning Krullebol, van kern 8 voor. Dit is een herhaling, de week voor de februarivakantie is het verhaal ook voorgelezen.

Tussendoor stelt de leerkracht steeds vragen, er is interactie tussen haar en de leerlingen. Woorden die de vorige keer besproken zijn, worden weer even onder de aandacht gebracht: Goocheltruc (wie kan een goocheltrucje voordoen): waarop de leerlingen enthousiast reageren. S. mag voor de klas komen en een goocheltrucje doen. Hij doet een 'nep'trucje, met een blokje dat hij zogenaamd laat verdwijnen.

Een leeuwentemmer: wat doet hij, en waar? S.M. vertelt dat een leeuwentemmer een leeuw allernaast kunstjes laat doen. "Door een hoepel springen enzo. Hij gaat leeuwentemmeren."

Jongleren: dit vinden de leerlingen moeilijk te omschrijven. Van de juf mag D. jongleren voordoen met twee tennisballen. Hij gooit ze om en om in de lucht. Dat is jongleren zegt de juf.

Optreden: C.: "Dan heb je een voorstelling". Juf: "Weet iemand ook een ander woord voor optreden? Wie ging er in het verhaal optreden?"

Publiek: De vragen van juf S.: "Wie was er in het verhaal publiek? Wat doe je dan"? L.: "De koning en de koningin waren publiek. Zij gingen naar de voorstelling kijken".

Buiging maken: G. mag een buiging voordoen. Hij gaat plechtig voor de klas staan en maakt een buiging. De andere kinderen applaudisseren spontaan. Waarop de leerkracht direct inspringt: "Jullie waren aan het klappen voor G., hoe heet dat als je voor een voorstelling gaat klappen?" Twee leerlingen steken een vinger op. C. krijgt de beurt. Hij weet het antwoord en zegt "applaus." De leerlingen mogen nog een keer een applaus geven.

De leerkracht vertelt dat dit woorden waren die al eens besproken waren en ze vond dat de leerlingen ze goed hadden onthouden.

Ze vertelt de leerlingen dat er nu nieuwe woorden geleerd gaan worden.

De nieuwe woorden worden op het whitebord geschreven dat rechts voor in de klas hangt.

De woorden van de vorige les staan er in het groen opgeschreven en de woorden van vandaag worden er in het rood naast geschreven.

De leerkracht vraagt de leerlingen woorden te bedenken die iets te maken hebben met het woord 'voorstelling'.

Nu komen er geen reacties van de leerlingen. Ze blijven naar de leerkracht kijken maar niemand steekt een vinger op.

"Denk eens aan jullie eigen voorstelling", zegt de leerkracht, "wat hebben jullie allemaal aan de andere groepen laten zien?"

C. antwoordt dat de meisjes van groep 4 een dansje hebben gedaan. De leerkracht haakt hierop in en vraagt welke dansen er allemaal zijn. De leerlingen komen met ballet en streetdance. Waarop de leerkracht aan de groep vraagt hoe het heet als je naar het theater gaat om ballet te kijken. C. weet het antwoord: "Een balletvoorstelling, juf". Juf A. geeft C. een compliment dat hij het woord weet.

De leerlingen bedenken nog meer woorden en geven daar ook de betekenis bij. De leerkracht moet regelmatig de leerlingen stimuleren om mee te denken en om woorden te bedenken.

Clown: iemand die grappig doet, iemand die mensen aan het lachen maakt. Bedacht door L. Acrobaat: die doet allemaal hele moeilijke kunstjes. C. mag een kunstje voordoen.

D. noemt iemand die kan zingen. Waarop de leerkracht vraagt: "Hoe heet zo iemand dan? Hoe noem je die?" D. geeft als antwoord een artiest. De leerkracht geeft D. een compliment dat hij zo'n moeilijk woord weet te bedenken. Aan de andere leerlingen vraagt ze of ze nog een ander woord hebben voor iemand die zingt. C. weet het antwoord en zegt zanger.

"We stoppen nu met nieuwe woorden bedenken die bij het verhaal passen", zegt de juf.

"Ieder van jullie krijgt een klein blaadje en daar ga je een van de nieuwe woorden die we vandaag hebben besproken op tekenen. En onder de tekening zet je het woord dat er bij hoort. Je tekent met je kleurpotloden. Ik vertel welk woord je op het blaadje moet tekenen. Als de tekeningen klaar zijn plak ik ze op het bord bij de andere woorden."

De leerlingen roepen door elkaar wat ze willen maken, maar de juf bepaalt het.

De leerlingen krijgen een blaadje op A6 formaat.

De woorden die getekend moeten worden zijn:

Clown voor G.

Balletdansen voor D.

Acrobaat voor D.

Zanger/ artiest voor C.

Van het woord buiging was nog geen afbeelding en daar mag L. mee aan de slag.

T. mag een podium maken en S.

S.M. mag een tekening maken van het woord theater. S.M. geeft aan juf aan dat hij dat moeilijk vindt om te maken. Waarop de juf hem stimuleert, hij kan juist zo goed tekenen.

Denk maar aan De Voorvechter waar de klas pas is geweest voor een voortstelling.

Dan gaat S.M. aan het werk.

De leerlingen gaan tekenen en kletsen ondertussen zachtjes met elkaar.

Les 2 woordenschat bij Kern 8 van Veilig leren lezen.

d.d. 8 maart 2011

groep 3

7 leerlingen

Duur van de les: 15 minuten

De leerkracht vertelt de leerlingen dat ze vandaag weer nieuwe woorden gaan leren.

"Maar wie kan me nog vertellen welke woorden we de vorige keer hebben geleerd?"

Door verschillende leerlingen worden vingers opgestoken. De leerkracht geeft D. een beurt.

Hij vertelt dat ze vorige keer het woord 'voorstelling' hebben geleerd, en 'balletvoorstelling'.

De juf wijst op het bord de woorden en de plaatjes aan. G. weet te vertellen dat ze het woord acrobaat ook hebben geleerd. Op de vraag van de leerkracht wat een acrobaat doet, blijft hij

even stil. De anderen beginnen het al te zeggen en daardoor weet G. ook te vertellen wat een acrobaat is en waar hij zijn kunsten laat zien.

Na een paar woorden te hebben herhaald, vertelt de leerkracht dat ze een verhaal heeft gevonden dat ook over een voorstelling gaat. Het verhaal heet: Ko doet auditie. "Weet iemand wat dat is als je een auditie moet doen?", vraagt de leerkracht. D. steekt als enige de vinger op. Hij vertelt dat je dat doet als je mee wilt doen in een film. "Dan moet je voor een paar mensen een voorstelling geven", zegt hij. De juf legt het woord verder uit, dan moet je voor een paar mensen toneelspelen, en zij kijken of je geschikt bent om in het toneelstuk of in de film te spelen.

Daarna gaat ze het verhaal voorlezen. De leerlingen luisteren allemaal. Tijdens het voorlezen vraagt de leerkracht naar een paar woorden en als de leerlingen de woorden niet kennen geeft ze een korte uitleg en gaat vervolgens verder met de les.

Aan het eind van de les stelt de leerkracht enkele vragen aan de leerlingen over het verhaal om te kijken of ze het verhaal begrepen hebben.

De leerkracht schrijft op het bord het woord theater. Dit woord komt uit de les van Veilig leren lezen: Het theater van koning Krullebol. Wat was nu een moeilijk woord uit het verhaal dat ik net heb gelezen vraagt de juf aan de leerlingen: Alleen D. steekt nu weer de vinger op en geeft het antwoord auditie. De juf schrijft het woord op bord. Ze vraagt aan de andere leerlingen wie zou kunnen vertellen wat het woord ook al weer betekent. L. weet het nog wel te vertellen. "Kun je ook eens spelen dat je auditie doet? Hoe ben je dan?", vraagt de juf. "Wil jij dat eens voor de klas doen?", vraagt ze aan C. Die wil dat wel doen. Hij gaat voor de groep staan en doet alsof hij heel bang is voor iets.

Daarna mogen een aantal leerlingen vertellen of hij het goed deed en of hij een rol zou krijgen in een toneelstuk. De leerlingen doen allemaal actief mee en iedereen wil wel vertellen over het toneelspel van C.

Daarna vraagt de juf hoe iemand heet die een rol speelt in een toneelstuk of in een film. S. vertelt dat dat een acteur is. "Wat goed van jou", zegt de juf. Maar hoe heet dan een mevrouw die toneelspeelt? Dat weet D., hij zegt actrice. Er ontstaat een gesprek over wat een acteur en actrice doen, en dat als zij een rol spelen ze niet zichzelf zijn, maar een ander nadoen. Dan laat de leerkracht alle leerlingen een aantal zaken naspelen, zoals verdrietig zijn en verbaasd zijn dat je moeder onder de les de klas binnenkomt. Ook hier doen alle leerlingen actief mee.

De woorden acteur en actrice komen onder het woord theater te staan. Ook het woord toneelspelen wordt op het bord gezet.

De leerkracht plakt bij de woorden afbeeldingen van de woorden om de woorden verder te verduidelijken.

"Volgende keer gaan we weer woorden bij dit onderwerp leren, maar nu stoppen we met deze les. Maar eerst wil ik nog even de woorden herhalen en vraag ik aan een van jullie wat het woord betekent." De leerkracht gaat bij het bord staan, wijst een woord aan en zegt het woord en laat de leerlingen vertellen wat het woord betekent, en wat ze net hebben gedaan met dat woord (uitbeelden).

Dan gaat ze over naar de volgende les.

Bijlage 3

Checklist woordenschatlessen (aan de hand van de leerkrachtcompetenties met Woorden in de weer (Verhallen M. , http://www.rezulto.nl/pdf/Broch_meer_beter_woorden_leren.pdf, 2009)

Met woorden in de weer	Les 1		Les 2	
	ja	nee	ja	nee
1. woorden selecteren				
○ Die leerlingen niet kennen		x	x	
○ Uit de methode/thema	x		x	
2. woorden clusteren				
○ Gericht op netwerkopbouw	x		x	
3. Viertakt				
voorbewerken (aandacht krijgen van leerlingen)	x		x	
semantiseren :				
○ concrete woorden en abstracte woorden	x		x	
○ gebruik van de drie uitjes:				
▪ uitleggen	x		x	
▪ uitbeelden		x	x	
▪ uitbreiden	x		x	
○ betekenisrelaties met andere woorden scherp in beeld gebracht (woordwebben)	x		x	
○ woorden zichtbaar in de klas (woordmuur)	x		x	
consolideren:	x		x	
○ door oefeningen				
○ variatie		x	x	
controleren	x		x	
○ door observatie				
○ gericht op passieve en actieve woordkennis	x		x	
○ gericht op korte termijn	x		x	

Bijlage 4

Woordenschatonderwijs: werkvormen voor consolidering

Om woorden te kunnen onthouden is het van groot belang dat die woorden regelmatig ingeoeft worden. Elke dag een kwartier besteden aan het oefenen van woordenschat is dan een goede basis.

Bij dat oefenen speelt de betrokkenheid van de kinderen een grote rol. Hoe beter het ons lukt om kinderen te motiveren voor die activiteiten, des te meer effect levert het op. Het is dus zaak op zoek te gaan naar activiteiten waar kinderen plezier aan beleven.

Bovendien is het goed om zoveel mogelijk kinderen actief te betrekken bij de oefeningen en kinderen veel met elkaar te laten communiceren.

Dat is de achtergrond van deze lijst met ideeën. De uitgewerkte werkvormen zijn bedoeld als opstapje.

Bij de beschrijving van de werkvormen wordt gesproken over "woordkaarten". Een woordkaart is een kaart op A5-formaat waarop het woord, de woordveld, enkele voorbeeldzinnen en een omschrijving staan uitgewerkt.

Soms is er ook sprake van "woordstroken". Dit is een kartonnen vel op A4 formaat in de lengte doorgesneden. Hierop staat alleen een woord geschreven. Deze stroken kunnen de klas opgehangen worden, bijvoorbeeld als een woordmuur.

Een aantal werkvormen zijn geïnspireerd op basis van de ideeën van Meervoudige intelligentie en coöperatief leren. Voor meer mogelijkheden op dit gebied verwijs ik dan ook naar de uitgave "Contact. Actief tweede taal leren." door Julie High en bewerkt door Jannie Copper e.a. (Uitg. HCO/RPCZ)

Werkvormen voor duo's

activiteit	beschrijving	groep
1. Ik weet ze allemaal!	De geselecteerde woorden staan genummerd op het bord. De leerkracht geeft een omschrijving van één van de woorden. Het duo overlegt om welk woord het gaat en schrijft het nummer van het woord op.	3-8
2. Snel-tekenen	Elk lid kiest een woord uit de lijst op het bord. De kinderen krijgen twee minuten de tijd om een tekening te maken die het woord duidelijk maakt. Na het stopsignaal raden de kinderen bij elkaar om welk woord het gaat. Wordt het woord gelijk geraden, dan heeft het duo een punt verdiend.	3-8
3. Raad mijn woord!	De woorden staan op het bord geschreven. De leerkracht noemt van één van deze woorden één kenmerk. Het duo overlegt over welk woord zou kunnen gaan. Een van de twee schrijft het woord op. De leerkracht vertelt wat het woord is. Elk goed woord levert het duo een punt op.	3-8

Werkvormen voor kleine groepjes (3-4 lln)

activiteit	beschrijving	groep
4. Radende kwartetten voorbeeldzinnen	De leerkracht pakt een woordkaart en leest een voorbeeldzin voor. I.p.v. het betreffende woord zegt de leerkracht tuuttuut". Daarna leest de leerkracht nog een tweede voorbeeldzin. Elk groepje bespreekt met elkaar om welk woord het gaat en schrijft dit op. De kinderen mogen hun keuze dan natuurlijk bijstellen. Ook hier weer: elk goed woord is een punt.	3-8

Werkvormen voor de grote groep

Activiteit	Beschrijving	groep
5. Eén woord voor mijn rug?	De leerkracht maakt van de woorden die aan de orde zijn geweest een woordstrook. De leerkracht plakt bij elk kind een woordstrook op de rug. De kinderen lopen vrij door de klas. De kinderen vragen elkaar steeds één woord te noemen dat hoort bij het woord op hun rug. Het kind raadt om welk woord het gaat. Is het goed dan mag het kaartje van de rug en houdt het kind het kaartje in de hand. Is het fout dan gaat het kind naar een ander kind en vraagt opnieuw naar een woord dat bij het woord op de rug hoort. Wie zijn woord geraden heeft, mag andere kinderen hints geven zonder het woord zelf te noemen.	3-8
6. Wat hangt er op mijn rug?	De leerkracht plakt bij elk kind een woordkaart (met afbeelding in groep 3) op de rug. De kinderen lopen vrij door de klas. De kinderen vragen aan elkaar de omschrijving voor te lezen die op de rug staat zonder het woord zelf te noemen. Het kind raadt vervolgens om welk woord het gaat. Is het goed dan mag het kaartje van de rug en houdt het kind het kaartje in de hand. Is het fout dan gaat het kind naar een ander kind en vraagt vervolgens naar een woord uit het woordveld.	3-8
7. Hoeveel woorden in 4 minuten?	De leerkracht heeft een stapel woordkaarten voor zich. De kookwekker wordt op 4 minuten gezet. De leerkracht leest van de eerste kaart het woordveld voor. Zo gauw een kind denkt dat het weet om welk woord het gaat, roept het kind het woord. Is het goed, dan gaat de leerkracht snel door naar de volgende woordkaart.	3-8
	Wanneer de wekker afloopt telt de leerkracht het aantal kaarten. Dit getal wordt op het bord genoteerd. De volgende keer wordt geprobeerd dit record te verbreken. Elk kind probeert het eigen vel gevuld te krijgen.	
8. Wie past bij mij?	Elk kind krijgt een kaartje met een woord (en afbeelding in groep 3) dat pas aan de orde is geweest. De kinderen lopen vrij door de klas. Zo gauw je een ander kind tegen komt, laatje elkaars kaartje zien en bespreek je wat die twee woorden met elkaar te maken hebben. Na 5 minuten geeft de leerkracht een signaal waarop elk kind	3-8

een ander kind zoekt waar het het best bij past. Als daar al een kind staat, zoek je een ander. Wanneer er allemaal tweetallen zijn, gaan 2 tweetallen steeds bij elkaar staan en vertellen aan elkaar waarom ze vinden dat ze bij elkaar horen. Een variant is dat de ene helft van de klas een kaartje met een woord krijgt en de andere helft een kaartje met een omschrijving.	
---	--